

“Vprašanja, kakšno mesto želimo, ne moremo ločiti od vprašanja, kakšni ljudje hočemo biti, kakšne družabne odnose iščemo, kakšen odnos do narave gojimo, kakšen življenjski slog si želimo, kakšne vrste tehnologij so po našem mnenju primerne, kakšne so naše estetske vrednote.” / Harvey, 2008

Hvala vsem pripovedovalcem in zapisovalcem spominov, ki so naše opise mesta obogatili tako, da se je zaslišal glas Ljubljančanov.

Izdajatelj	Društvo za tretje življenjsko obdobje, zanj Ana Krajnc
Urednica	Meta Kutin
Avtorji	Ana Kovačič, Andrej Šolar, Dušanka Bizjak, Ivica Žonta, Lijana Verbajš, Mateja Rebolj, Meta Kutin, Nada Klučar, Vida Vilhar Pobegajlo
Predgovor	Dušana Findeisen
Jezikovni pregled	Špela Kutin
Fotografije	Vida Vilhar Pobegajlo, Meta Kutin
Oblikovanje	Meta Kutin
Tisk	Birografika Bori d.o.o.
Naklada	250 izvodov

© Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje (Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje), Ljubljana 2014. Prvi ponatis, maj 2015. Brez pisnega dovoljenja so prepovedani reproduciranje, distribuiranje, javna objava in predelava te publikacije ali njenih delov v kakršnemkoli obsegu ali postopku, vključno s fotokopiranjem, tiskanjem in shranitvijo v elektronski obliki.

Publikacija je nastala v okviru evropskega projekta Z menoj po mojem mestu, Personal Town Tours. Projekt je bil deležen finančne podpore Evropske komisije znotraj programa Vseživljenjsko učenje. Za vsebino publikacije so odgovorni zgolj avtorji. Publikacija ne izraža stališč Evropske komisije.

Mestna občina
Ljubljana

Ponatis je delno sofinancirala Mestna občina Ljubljana.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.728(497.4Ljubljana)
913(497.4Ljubljana)(036)
72.03(497.4Ljubljana)(036)
39(497.4Ljubljana)

Z menoj po mojem mestu = Personal town tours of the City of Ljubljana
/ [avtorji Ana Kovačič ... et al.] ; Meta Kutin (ur.) ; [predgovor Dušana
Findeisen ; fotografije Vida Vilhar Pobegajlo, Meta Kutin]. - 1. ponatis. -
Ljubljana : Društvo za tretje življenjsko obdobje, 2015

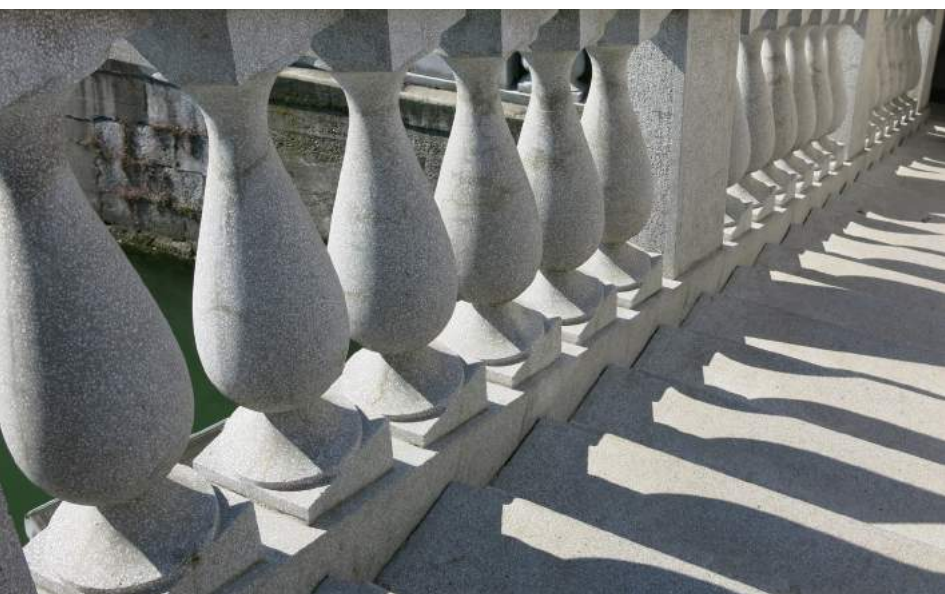
ISBN 978-961-93541-3-1

1. Vzp. stv. nasl. 2. Kovačič, Ana, 1944- 3. Kutin, Meta
279610112

Meta Kutin (ur.)

Z menoj po mojem mestu

Personal Town Tours of the City of Ljubljana

Vsebina

- 6 Predgovor**
Dušana Findeisen
- 8 O projektu 'Z menoj po mojem mestu'**
Meta Kutin
- 13 Kultura prebivanja na robu Barja**
Nada Klučar, Ana Kovačič
- 29 Po sledi ljubljanske ledenke**
Vida Vilhar Pobegajlo, Andrej Šolar, Meta Kutin
- 55 Srečevanja - med kulturo in prijatelji**
Ivica Žonta, Mateja Rebolj, Lijana Verbajs
- 80 Literatura in viri**

Skrivnosti mesta so zapisane v spominu in duši ljudi

Poznati mesto pomeni vedeti, kako ljudje tam delajo, ljubijo in umirajo, poudari Albert Camus, ko opisuje Oran. Seveda pa ni dovolj, da poznamo le današnje načine življenja v mestu, kajti mesto je posebna stvaritev, ki jo moramo obravnavati v njeni kontinuiteti. Poseči je treba hkrati v preteklost mesta, kulturno dediščino in preteklost posameznika ter v zgodbo, ki se plete med njimi.

Beneška deklaracija (1964) opozori, da so spomeniki kulturne dediščine pričevanje o neki civilizaciji, pričevanje o pomembnih fazah razvoja. Mesta, upravne zgradbe, tovarne, trdnjave, vsi skupaj pričajo o civilizaciji in o posameznem zgodovinskem obdobju. Če proučujemo arhitekturno dediščino, hkrati proučujemo tudi pretekle načine življenja nekega mesta. Marsikaj je zapisano v kolektivnem spominu, le brskati je treba, le izreči je treba, posneti, zapisati, da bo oživel in bo dosegljivo vsem.

Če bi bolje poznali pretekle načine življenja v mestu, bi sprejemali boljše gospodarske in druge odločitve, znali bi staro zaščititi in ga hkrati integrirati v novo, odkrivati nove možnosti ob upoštevanju starega. Kavarna Union, denimo, bi morda znova dobila svojo udobno, še nepozabljeno značilno kavarniško podobo: namesto neudobnih stolov in v umetno rjavo usnje oblečenih klopi bi znova imeli udobne, v tradicionalno zeleno usnje oblazinjene, stole in mize z marmornimi ploščami. Morda bi poleg novih slaščic uvedli tudi stare in morda bi ob novi ekspresni kavi znova zaživel tudi obred pitja turške kave. Morda ...

Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani je poznavanje mestnega življenja in Ljubljane v njuni kontinuiteti dobilo pomen že ob samem rojstvu te univerze leta 1984. Takrat je korak za korakom nastajal prvi posebni študijski program za starejše, ki so se francoskega jezika, civilizacije in kulture učili tudi primerjalno ob globljem spoznavanju svoje lastne kulture in življenja. Ker ima v francoski mitologiji mesto prav posebno vlogo, smo, razumljivo, spoznavanje razvoja Ljubljane in načina življenja v mestu kmalu vključili v ta prvi študijski program. Miša Kusturin, takrat stara šestdeset let, je v francoskem jeziku takole opisala življenje v Ljubljani leta 1935.

“Leta 1935 sem bila še majhna deklica. Imela sem kratke lase in bila sem drobnega obraza. S starši sem živela v Ljubljani. V tistih časih mesto ni bilo veliko, imeli smo le en nebotičnik. Večina hiš je bila tro- ali največ štirinadstropnih. Ob njih pa so bile tudi zelo stare in nizke hiše. Ulice so bile ozke in avtomobili so bili silno redki. Po mestu so škripali

tramvaji. Ljudje so bili skrbno in zadržano oblečeni, nosili so klobučke. Po mestu so se sprehajali počasi, brez naglice. Življenje je bilo lepo, ali vsaj tako smo ga doživljali, ker smo bili mladi.”

Poznavanje Ljubljane je kasneje našlo prostor še v drugih izobraževalnih programih, kot so 'Ustna zgodovina', 'Zgodbe Ljubljančanov in njihovega sveta', 'Spoznavmo svoje mesto in zgodovino', 'Še nevidena Ljubljana', 'Urbana geografija' ipd.

Prav posebne vrednosti pa je danes program z zgovornim naslovom 'Trgi, ulice in stavbe okoli nas', ki daje podlago študijskemu krožku z enakim naslovom pod vodstvom zavzete in navdušujoče mentorice, arhitekta Mete Kutin. Program nastaja in dobiva podobo z njenim študijem, namenskim odkrivanjem in ob sodelovanju njenih starejših študentov, meščanov Ljubljane, ki se učijo prepoznavati vrednost grajenega in naravnega mestnega okolja in kontinuiteto njunega razvoja. Zlagoma nastaja študijski program, ki bo kasneje dal podlago za študij še drugim starejšim študentom, že danes pa so udeleženi v njem našli navdih za marsikaj, kar na začetku ni bilo moč predvideti. Navsezadnje ob rojstvu programa ni bilo moč predvideti, da se bo znanje mentorice in njenih študentov lahko tako hitro udejanjilo v evropskem projektu Personal Town Tours ali slovensko 'Z menoj po mojem mestu' (deležen je finančne podpore Evropske komisije). Udeleženci v projektu prihajajo iz šestih evropskih držav. Njihova naloga je bila proučiti lastno mesto, določiti tematske poti po mestu, jih opisati in obogatiti z lastnimi pripovedmi in pripovedmi drugih (starejših) meščanov. Te se nabirajo na spletni strani projekta, Meta Kutin pa je s svojimi študenti Dušanko Bizjak, Nado Klučar, Ano Kovačič, Matejo Rebolj, Andrejem Šolarjem, Lijano Verbajs, Vido Vilhar Pobegajlo, Ivico Žonta odšla dosti dlje in tako je nastala ta knjižica in nastala je spremljajoča fotografska razstava avtorice Vide Vilhar Pobegajlo.

Bralcu ali obiskovalcu mesta ponuja tri teme: Kultura prebivanja na robu Barja, Po sledi ljubljanske ledenke, Srečevanja - med kulturo in prijatelji, poti, ki jih je vse moč prehoditi. Tri predstavitev poti po Ljubljani, katerih opise je moč zgolj z zadovoljstvom in zanimanjem prebrati, prav tako pa se je moč predati tudi vodstvu vodnikov, študentov UTŽO, Univerze za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani, ki so avtorji predlaganih poti, zbiralci in zapisovalci pričevanj.

Dr. Dušana Findeisen

O projektu 'Z menoj po mojem mestu'

Preden se podamo po poteh

Publikacija, ki je pred nami, je eden izmed rezultatov dveletnega evropskega projekta 'Z menoj po mojem mestu' / 'Personal Town Tours', ki je potekal v okviru Grundtvig Učnega partnerstva. Pri projektu so poleg UTŽO, Ljubljana, sodelovali še UTL - Università del Tempo Libero Città, Mestre, University for Adult and Senior Citizens, Vicenza, Liga scriitorilor, filiala Temišvar, AdAPh, Vannes, Rusenski univerzitet Angel Kanchev, Ruse, in ZAWiW Univerza, Ulm (Carmen Stadelhofer). Slednja je bila tudi koordinatorica celotnega projekta. Namen skupnega projekta je bil spoznati druge kulture in tuje jezike, izmenjati izkušnje, spoznati delo v skupini in delo z digitalnimi vsebinami in še kaj. Cilj posameznega projekta je bil tujim obiskovalcem predstaviti svoj kraj na bolj oseben način in z uporabo znanja oziroma izkušenj, ki jih ima lahko le nekdo, ki v tem kraju prebiva. Dogovorjeno je bilo, da vsaka skupina sedmih partnerskih mest pripravi od tri do pet ogledov domačega mesta.

Na povabilo nacionalne koordinatorice projekta, doc. dr. Dušane Findeisen, smo se skupaj z Dušanko Bizjak, Nado Klučar, Ano Kovačič, Matejo Rebolj, Andrejem Šolarjem, Lijano Verbajs, Vido Vilhar Pobegajlo, Ivico Žonta in Meto Žgur, ki je poskrbela za odlično organizacijo in sproščeno vzdušje, z navdušenjem vključili v projekt, sprva predvsem v želji spoznati tuja mesta in druge navade. Med delom na projektu pa nas je čakalo presenečenje, ugotovili smo, namreč, da prava odkritja ne čakajo v oddaljenih krajih, ampak tako rekoč za ovinkom – v domači Ljubljani, kakršna se je začela odpirati pred nami.

Vsako mesto je živo in se ves čas spreminja. Čeprav tega sami ne občutimo vedno, smo del teh sprememb tudi mi. Vsem spremembam v ponorelem svetu okoli nas, namreč, vedno ne zmoremo slediti in nekatere zato lahko občutimo kot agresiven poseg v nam ljube prostore. Ljubljana je v zadnjih letih ponovno doživela velike spremembe, še zlasti v mestnem središču. Meščani smo dobili nazaj središče mesta, iz katerega so se morala posloviti motorna vozila. Po drugi strani se je reka Ljubljanica s svojimi prenovljenimi bregovi močnejše povezala s promenadnim parterjem mesta, kar pomeni nadaljevanje Plečnikovih idej. V naši skupini smo raziskovanje zgodovine, pretekle arhitekture in novih urbanističnih ter arhitekturnih zasnov mesta Ljubljane izkoristili za ponovno vzpostavitev stika z domačim mestom. Naučili smo se ga opazovati tako, kot opazujemo sliko ali kako drugo umetniško delo, hkrati pa smo svoje mesto začeli

sprejemati in ga razumevati v vsej njegovi kompleksnosti.

Naše raziskovanje se je lepo dopolnjevalo z znanji, ki smo jih osvajali vzporedno v okviru študijskega programa na UTŽO Ljubljana z naslovom 'Trgi, ulice in stavbe okoli nas'. V tem študijskem programu spoznavamo koncepte arhitekturne in urbanistične stroke oziroma izzive, ki vznemirjajo načrtovalce, pa tudi uporabnike prostora, kot je, na primer, problematika sožitja starega mestnega tkiva z novimi prostorskimi intervencijami. Prek različnih primerov iz Ljubljane si na ta način ostrimo oko za estetske značilnosti grajenega prostora nasploh, razvijamo refleksijo osebnih prostorskih izkušenj in negujemo kritično sprejemanje sprememb oziroma posegov v prostor. Program smo zasnovali šele pred dvema letoma in veseli smo, da so bila pridobljena spoznanja lahko tako hitro uporabljena pri projektu 'Z menoj po mojem mestu'.

Pri zasnovi in razvoju ogledov, ki smo jih pripravili, je bilo ključno spoznanje, da je mesto to, kar so njegovi prebivalci, to, kar doživljajo, občutijo in povedo. To, kar vidimo z očmi, je le ena plast razumevanja. Ni ga strokovnjaka, ki bi stavbo ljubljanske Opere lahko bolj polno in doživeto opisal kot nekdo, ki je v njej odraščal, delal ali jo obiskoval vse življenje!

"Odraščala sem v umetniški družini in bila tako že od malega povezana s svetom gledališča. Moja umetniška pot je bila nato povezana tako s klasično baletno umetnostjo, kot s sodobnim plesom in gledališčem. V Operi sem preživela skoraj štiri desetletja. Najprej kot solistka baleta, pozneje kot baletna mojstrica in asistentka domačih in tujih koreografov. Prvič sem stopila na odrske deske že pri petih letih v operi Madame Butterfly, skupaj z mojo mamo, ki je bila operna pevka, moj oče je bil operni režiser in celo moj stric je igral v orkestru." / Mateja Rebolj

Odnos do mesta gradimo počasi. Bolj kot iz znanj, pridobljenih iz knjig, ta odnos do mesta razvijamo iz mozaika drobnih vsakodnevnih dogodkov in srečanj, ki so se v njem pripetili. Zato smo se odločili, da bomo generaliziranja ter velike zgodbe znanih stavb in osebnosti, ki jih opisujejo kronisti, v projektu pustili ob strani ter se raje osredotočili na zbiranje osebnih pripovedi in vtisov anonimnih prebivalcev mesta, ki govorijo o svojih vsakodnevnih opravkih, na primer o vrtnarjenju, vsakodnevnem sprehodu na svežem zraku, uživanju kave v mestni kavarni ali pa le o počitku v domačem atriju.

"Kot mladostnica sem se s prijatelji večkrat ustavila pred

železniško progo, čakala na vlak in, ko je ta vozil mimo, smo skupaj kričali »ta je prvi, ne prvi, zadnji« in se pri tem na ves glas smejali. Še danes ne vem zakaj, a bilo je zabavno!» /
Lijana Verbajs

Zdaj verjamemo, da vsi ti zbrani spomini in vtisi prebivalcev, podkrepljeni z informacijami iz strokovne literature, filmov, arhivov in revij, ter združeni v pričujoče tri ogleda, lahko predstavijo Ljubljano in Ljubljančane in ustvarijo pristen vtis o mestu na način, ki ni formalen, vendar resničen, doživet in svojstven.

Ogledi mesta, ki so pred vami, so zasnovani kot pripovedi meščanov. Njihova rdeča nit je posamezna prepoznavna značilnost utripa Ljubljane in njenih prebivalcev: - ljubezen do narave, ki je povezana z bogatim zelenjem okrog mesta, - strast do pridelovanja lastne zelenjave, ki morda izvira iz časov, ko so si starotržani pred stoletji pomagali za preživetje z gredicami, stisnjenimi na malih zaplatah zemlje znotraj mestnega obzidja, - kavarniško življenje, ki je od nekdaj oblikovalo kulturni utrip mesta. Upamo, da bodo posamezni odlomki, ki jih s pripovedmi nizajo Ljubljančani, tudi v vas zbudili zanimanje za predele Ljubljane, za katere ste mislili, da jih vendarle dobro poznate. Vabimo vas, da si pričujoče pripovedi preberete, še preden se boste podali na posamezni sprehod, da vam bodo ustvarile vsebinski okvir in pričarale razpoloženje. Zasnova arhitekturnih ogledov, ki pripovedim sledijo, pa vam bo pomagala, da boste spoznali tudi stavbne in prostorske značilnosti mesta.

Pričujoča publikacija ima obliko vodnika po Ljubljani. Vendar ni samo to. Namenjena je Ljubljančanom in vsem obiskovalcem mesta, ki jih zanima pripoved o raznoliki ter spreminjajoči se podobi mesta, torej vsem, ki želijo s svojo domišljijo seči onstran podob mestnih tlakov in fasad.

Prisluhnimo zbranim pričevanjem in dopustimo jim, da razvijajo dialog z našimi lastnimi spomini.

Meta Kutin

Tromostovje

Hradeckega most

Nada Klučar
Ana Kovačič

KULTURA PREBIVANJA NA ROBU BARJA

Ljubljana med Šišenskim hribom, Rožnikom s Tivolijem, Gradom in Golovcem, prostranim Barjem na jugu ter Potjo okoli mesta, drevo-redno promenado, ki povezuje vse zelene predele mesta, omogoča, da Ljubljančani živimo z naravo. Narava nam je nekoč nudila varnost in preživetje, danes nam ponuja možnost oddiha na svežem zraku, zaradi česar lažje prenašamo hiter utrip mestnega vsakdana.

Lijana *“Ker doma – v bloku ni bilo miru, sem pogosto zavila v Tivoli, se usedla na klopec pod drevo in se učila. Pogosto je zašumelo, v bližini se je pojavila veverica. Zanimalo me je, kam gre. Pospravila sem knjige in ji vsakokrat sledila, jo opazovala in se po tistem še nekaj ur potikala po Tivoliju. Od takrat vedno, kadar grem v Tivoli, vzamem s seboj kak lešnik, če bi jo slučajno srečala.” / Lijana, študentka UTŽO, o zelenem parku Tivoli sredi mesta.*

Janez *“Takoj po vrnitvi v baletno dvorano sem z dolgim pogledom postal na rdeči bukvi, s katero sva sklenila tiho priateljstvo. Z njeno preobrazbo skozi letne čase sem tudi sam doživljal čas prebujajoče se pomladi, mladostnega in kasneje za zrela leta očarljivega nemira. Ko se je pomlad prevešala v poletje, je bukev drugače obarvala svoje liste, jeseni, ko smo se vrnili s počitnic, pa je žarela v tisti težko opisljivi rdeči barvi. Skoraj na pamet sem poznal njene veje, liste, sence, ki jih je razdajala. Pozimi je ta bukev imela v sebi neko posebno moč, da ji sneg ni polomil vej, saj je drsel lepo počasi z veje na vejo, dokler ni pristal na tleh. Skozi snežinke sem celo pozimi videl njene rdeče liste, pa tiste majhne popke, iz katerih so se razvili najprej zeleni in nato rdeče obarvani listki, ki so zopet naznadjali pomlad. Mnogo zim, žgočih poletij in jesenskih nalivov je preživela ta mogočna bukev in najbrž je niso izčrpali niti moji pogledi, misli in čustva, ki sem jih nemalokrat lahko delil le z njo.” / Janez Mejač, nekdanji direktor baleta v SNG Opera in balet Ljubljana, o odnosu do narave, ki jo lahko uteleša eno samo drevo pred oknom.*

Nada *“Kaj me je zaznamovalo za vse življenje? Ljubezen do narave, ki sem jo dobila v dar in prevzela od staršev in starih staršev. Oče je bil logar in lovec in njegova življenjska pot, profesionalna in ljubiteljska, je bila vseskozi močno povezana z naravo in življenjem v njej. Vse to sem našla v naselju Murgle, kjer živim od leta 1985. Hiše se odpirajo navzven. Gre za odprt prostor, povezan z naravo, ki je hkrati zavetje in duri v naravo. Kvaliteta bivanja v tem delu našega mesta je izpolnila moja pričakovanja in mi nadomestila “prelesti” kraja, kjer sem preživljala otroštvo.” / Nada, študentka UTŽO, že trideset let stanovalka Murgel.*

Ana *“Deveti maj, dan osvoboditve, je moj najljubši praznik, saj sem kot otrok namesto pravljic poslušala le zgodbe o težkih vojnih časih, in konec vojne je bil za ljudi, ki so jo doživeli, res odrešitev. Še vedno vsako leto pridem v Ljubljano na pohod okoli mesta.” / Ana, danes živi na Brezovici, vendar še vedno rada pride na ‘pohod ob žici’.*

Kdaj in kako smo prebivalci Ljubljanske kotline začeli tkati svoj današnji odnos do svoje zelene okolice? Nekoč v davnih časih je bilo v Ljubljanski kotlini jezero. Tako bi se začela pravljica, vendar to ni pravljica! Že 4500 let pred našim štetjem so ti jezerski bregovi in močvirna tla Lju-

bljanske kotline dajali ljudem prostor za preživetje. Prvotni prebivalci so bili v kožuhe ulovljenih živali zaviti lovci, ribiči in nabiralci, ki so morali svoje bivanje v celoti prilagoditi naravnim danostim okolja. Lesena bivališča, katerih stene so sestavljale prepletene veje, so zatesnili z glino, postavljali pa so jih na lesene pilote - kole, ki so jih zabijali v mokra tla. Od tod njihovo ime koliščarji. Med različnimi naselji na kolih so se prevažali v drevakih – iz debel izdolbenih čolnih. Tudi najstarejše na svetu ohranjeno leseno diskasto kolo je iz tega obdobja, saj naj bi imelo 5200 let. Vse to je omogočilo, da se je ta način prebivanja na tem področju ohranil okoli 2500 let. Ljudje so ves čas iskali nove možnosti za boljše in varnejše življenje.

Počakati pa je bilo treba prav do začetka našega štetja, da je na levem bregu Ljubljane, na področju sedanjega centra Ljubljane, na robu barja, nastalo prvo mesto, Emona. Postavili so ga Rimljani v času največje moči Rimskega cesarstva. Emona je bila značilno rimsko vojaško mesto, ki je zaradi svoje lege na robu barjanske ravnice imela odlično nadzorno funkcijo in bila izhodišče za nadaljnja rimska osvajanja. Imela je obzidje, zidane hiše so imele kanalizacijo in vodovod, krasili pa so jih mozaiki in freske. Odlično grajena rimska cesta je še danes glavna prometna žila, ki prek barja v ravni črti povezuje Ljubljano z današnjimi naselji na Barju. O nastanku Emone imamo pisne vire, zato lahko dokaj natančno določimo datum in letos proslavimo 2000–letnico tega mesta.

Čas je tekel dalje, propadali so tudi veliki imperiji, a v Ljubljanski kotlini se je življenje obdržalo. Jezero je izginjalo in ljudje so možnosti preživetja in varnost iskali v ozkem pasu zemlje, stisnjenim med reko in grajskim hribom. Reka je bila zaradi nizkega padca plovna in je omogočala lažji prevoz in trgovanje, zaradi česar so naseljenci lahko razvili različne obrti in v kasnejših obdobjih industrijo. Barje je to novo srednjeveško mesto še naprej varovalo, tokrat pred napadi Turkov, ki so se z juga težko prebijali prek razmočenih barjanskih tal in skozi gosto grmičevje.

Obrambne značilnosti Barja pa ob širitvi mesta postanejo ovira. Težave z vsakoletnimi poplavami, ki so na jugu ogrožale mesto, so začeli reševati v drugi polovici 18. stoletja. Postopno so v mestu po načrtih Gabrijela Gruberja za Gradom izkopal kanal, ki je razbremenil Ljubljano, in poglobili rečno strugo. Reko je to sicer nekoliko odrezalo od mestnega življenja, hkrati pa omogočilo, da z vodne gladine

Dušanka

“... z razdalje na drug način zaznavamo utrip mestnega življenja, saj nam pogled od spodaj povsem drugače prikaže stavbe, mostove in kulturne spomenike.” / Dušanka, študentka UTŽO, sprostitev rada poišče ob Ljubljani.

V okviru izsuševalnih del so na Barju izkopal omrežje

večjih in manjših jarkov. Danes je to Krajinski park z značilnimi rastlinami in živalmi. Arheološka Barjanska ravnina je sestavljena iz travnikov in njiv ter prepredena z jarki, zaradi visoke talne vode in nenehnih poplav pa je življenjski prostor mnogih redkih rastlin in živali. Izkopavanja so odkrila številna kolišča. Ta so skupaj z nekaterimi drugimi najdišči v državah okoli Alp vpisana na Unescov seznam svetovne dediščine: 'Prazgodovinska kolišča okoli Alp'.

Ljubljansko barje, ta stalnica našega mesta, ima v vsakem letnem času svoj poseben čar. Vendar se moramo prebivalci še vedno prilagajati nekaterim posebnostim življenja z njim. Na primer gradnji na globokih temeljih – pilotih, ki je v svojem načelu pravzaprav ostala podobna gradnji izpred tisočletij. Prebivalci morajo biti še vedno, kljub izsuševanju, pripravljeni na poplave, ki so danes spet vse pogostejše.

Prebivati na robu Barja je v nas, Ljubljančanih, močno ukoreninjeno, saj nam včasih posmehljivo pravijo tudi Žabarji.

Arif

"Rojen sem sicer v Trnovem v času, ko mesto Ljubljana s svojo širitvijo in zahtevami še ni tako močno poseglo v svoje južno zaledje v smeri proti Barju. Trnovo je bilo kot nekakšna vas na robu mesta in takšno, vaško, je bilo tudi tamkajšnje življenje. Trnovo je bilo posejano s pritličnimi hišami z zelo velikimi vrtovi, ob nekaterih so bila tudi gospodarska poslopja s hlevom. Nekateri so imeli travnike tudi globoko na Barju. Bližina Barja, kamor se večkrat odpravim in kjer še vedno lahko srečam divjad, pa Rožnik, Grad ali Golovec, dajejo bivanju "nekaj več" in tega ne more skaliti niti to, da živimo blizu poplavnega območja in v nevarnosti pred poplavami, kakršno smo doživeli pred dvema letoma." / Arif, ki vse življenje živi z Barjem, nekoč v Trnovem, od leta 1982 pa v Murglah.

Do danes je eno najbolj zaželenih naselij za bivanje ostala soseska Murgle, ki je pred petdesetimi leti nastala na barjanskih tleh.

"Za nakup hiše v Murglah smo se odločili, ker smo hoteli pobegniti iz stolpnice, kjer smo živeli v desetem nadstropju. Pobega smo se zelo razveselili vsi – mož in otroci." / Marija, dolgoletna prebivalka Murgel.

Ob svojem nastanku je bila soseska Murgle s svojo nizko in gosto pozidavo, s katero se je prilagodila zakonitostim močvirnih tal, prava novost in alternativa stanovanjskim stolpnicam, ki so se takrat večinoma gradile. Zato je soseska v začetku vzbudila mešane odzive, nekateri pa so jo dvajset let po drugi svetovni vojni opisovali celo kot 'lager'.

Slavi

"Prvi del Murgel so bile pravzaprav barake na 'podstavkih', kar me je odvrnilo od odločitve, da bi se selila tja. Po desetih letih pa so začeli z gradnjo kareja za karejem, gradnja je

bila kvalitetnejša in tako sem se nazadnje odločila za nakup hiše. Takrat sem stanovala v bloku v tretjem nadstropju, brez dvigala, in že skoraj leto dni sem bila na berglah. Življenje v Murglah je danes kakovostnejše kot nekoč, ko smo se selili tja. Na začetku namreč ni bilo urejenih poti in zelenic, trgovin in zdravnika, skratka vsega, kar spada k takšnemu naselju. Ni bilo še PST, ob reki smo si prebivalci uredili vrtičke za pridelovanje zelenjave, sami smo si uredili tudi prostor za teniška igrišča. Vrtičkarji smo se spoznali med seboj, si izmenjali semena in nasvete. Življenje se je za nas staroselce spremenilo na bolje, saj je z nami rasla infrastruktura. Del narave pa izginja. Zaradi avtoceste je izginila divjad, bliže hišam pa so prišle številne ptice.” / Slavi, dolgoletna stanovalka Murgel.

Kakovost naselja, povezanega z naravo, se je kmalu izkazala kot velika prednost. Nove ulice z drevoredi so v soseski zasnovane kot nadaljevanje obstoječega niza topolov na Barju in mreže barjanskih izsuševalnih kanalov. Povezanost z naravo je v Murglah izražena tudi z izključitvijo motornega prometa in s skupnimi garažami ob začetku pešpoti, številnimi dobro prevetrenimi atrijskimi vrtovi, zelenimi pešpotmi, rekreacijskimi kotički in z imeni ulic, ki so namesto po znanih osebnostih ali dogodkih dobile imena po drevesnih vrstah, zasajenih v posamezni ulici.

Arif

“Nekoč sem pred hišo urejal grmičevje, ko je mimo prišel neznan gospod. Oziral se je okrog sebe, videti je bil vesel, da me je ugledal. Vprašal sem ga, če koga išče. Pritrdil je in dodal, da je na žalost pozabil priimek. Ko sem ga vprašal za naslov, je rekel: “Tudi ta mi je ušel iz glave. Vem le, da ti ljudje živijo pod nekim drevesom”. Pomagati mu, žal, nisem mogel, saj so vse ulice v Murglah, in teh je veliko, poimenovane po drevesih - Pod vrbbami, Pod brestih, Pod kostanjih...!” / Arif, stanovalec Murgel.

Kljub njihovi majhnosti tudi v zelenih atrijih ne manjka doživetij.

Nada

“Zelenjavna gredica nam nudi rdeče paradižnike in svež peteršilj za vsakodnevno rabo. Na drevesu v našem atriju pa imamo iz smrekove skorje narejeno valilnico za siničke. Te so tu že večkrat ugledale luč sveta in veselo odletele, če le niso bile žrtev sosedove muce. Tudi tak razplet dogodkov sem namreč nekoč doživela. Na tisi, na primer, večkrat gnezdiyo kosi, mladičke teh pa ogrožajo srake s pisanim perjem, ki so značilne za to področje.” / Nada, študentka UTŽO, ki ji je atrij nadomestil naravo iz otroštva.

Slavi

Pritlične atrijske hiše imajo še druge prednosti: “V atriju si lahko urediš prijeten prostor, se sprostiš in uživaš med cvetjem, ki si ga posadil. Stanovalci se počasi staramo in imeti ob hiši del narave, kamor se lahko iz zaprtega prostora umakneš, je veliko bogastvo. To velja še zlasti za starejše. Atrij je moja ‘malo večja’ dnevna soba, je krasna

zadeva in pomeni, da si na prostem. Zame je to zelo pomembno, ker slikam in je to najbolj prezračen atelje, kjer lahko ustvarjaš zjutraj, opoldne in zvečer in spremljaš, kako različna svetloba spreminja sliko.” / Slavi, stanovalka Murgel, upokojena ljubiteljska slikarka.

So pa tudi slabosti:

Marija

“Z ograjenim atrijem bivanje v Murglah omogoča intimnost, slaba stran tega pa je, da so globlji stiki med sosedi bolj izjema kot pravilo. A nekako že gre. Posedemo ob garažah in lepo poklepetamo. Tovrstno druženje mi veliko pomeni. Sproščeni pogovori z ljudmi, ki skupaj živimo, me razbremenijo. Včasih rabim zelo malo, samo da me kdo posluša in sem že boljše volje. Mislim, da smo bili prvi in do sedaj edini v Murglah, ki smo se spomnili, da se tako družimo”. / Marija, dolgoletna prebivalka Murgel.

Skoki naselje teče tudi Pot okoli Ljubljane, še en zeleni zgodovinski in krajinski spomenik mesta. Združuje značilno slovensko predanost zdravemu načinu življenja in ohranjanju zgodovinskega spomina. Nekoč imenovana Pot spominov in tovarštva (PST) obkroža celotno Ljubljano po trasi, kjer je v času druge svetovne vojne mesto obdajala vojaška zapora z bodečo žico, da bi mesto kot jedro odpora proti okupatorju ločila od zaledja. V spomin na osvoboditev Ljubljane so Pot z udarniškim delom zgradili po vojni. Od takrat vsako leto prirejajo spominske pohode in teke okoli mesta.

Janez

“Prvi tek je bil takrat na pol vojaški! Treba je bilo imeti nahrbtnik, pravilno obtežen, ki so nam ga stehali in puško. Seveda ni bila nabita. Med potjo pa je bilo treba premagovati ovire tako kot na vojaških poligonih. Tekme so bile skupinske in prihod na cilj se je štel šele, ko so prispeli vsi člani skupine. Tovarištvo so takrat posebej nagrajevali. Na nosilih ali ramenih smo lahko prinesli sotekmovalca, ki je omagal. Za to se je prejelo posebno nagrado. Ko smo čez mesec skupaj trenirali, vsak dan 10 km, kolega iz Kranja ni želel trenirati z ostalo skupino. Češ, da lažje sam. Na tekmi je, seveda, potem odpovedal. Imeli smo velike težave, da smo ga spravili do cilja.” / Janez, geolog in aktiven planinski vodnik.

Peščena sled spomina, ozelenjena s številnimi drevoredi, nas popelje med mestnimi ulicami, travniki in polji čez hrib Rožnik in Golovec ter na Ljubljansko barje. Povezuje skoraj vse večje stanovanjske soseske mesta in s tem večini prebivalcev omogoča dostop do zelenja in rekreacije. Uporabljajo jo Ljubljančani vseh starostnih skupin in danes skoraj ni letnega časa, vremena ali ure dneva, ko na njej ne bi srečali sprehalce, rekreativce ali ljubitelje živati.

Anka

“Včasih sva s kolegico odšli na Pot tudi zato, da sva v miru na glas ponavljali snov za izpit. Tako učenje je bilo še posebej uspešno, saj ga je podkrepila velika količina kisika, ki sva ga med hojo nadihali.” / Anka, študentka UTŽO.

Vsako leto Ljubljancani praznujemo dan osvoboditve Ljubljane 9. maj. Na ta dan se zvrstijo številne športne prireditve, rekreativci pa se podajo na pot okoli mesta.

Ana

“Vedno znova smo s prijatelji odhajali na to Pot, ki nam je pomenila prijetno rekreacijo (v času, ko še ni bilo fitnes klubov), druženje ob zanimivem klepetu in odklop od vsakodnevnih problemov. Najbolj veseli pa so bili pohodi, ko sem se priključila Akademskemu pevskemu zboru Tone Tomšič. Takrat smo skoraj vso pot peli in s tem razveseljevali še druge pohodnike, ki so navdušeno prepevali z nami.” / Ana, študentka UTŽO.

Nekoč je bilo še posebej slavnostno.

Anka

“Leta 1981 so po Poti spominov in tovarštva otroci z roko v roki sklenili živi obroč okoli svojega mesta. Moja starejša, takrat desetletna, hči je bila tedaj na Poti nekje na Barju, z mlajšo, štiriletno, hčerko pa sva prehodili dva kilometra pod Rožnikom. Ste tudi vi kdaj objeli svoje mesto? Midve sva ga.” / Anka, študentka UTŽO.

Ljubljancani, kljub nekaterim težavam z Barjem, tu še vedno z veseljem prebivamo, ga dnevno obiskujemo, uživamo njegove posebnosti in lepote. Obiščimo torej nekatere prostore, povezane z življenjem na Barju, in spoznajmo njegove različne obraze.

Cerkev sv. Mihaela, Črna vas na Barju

ROŽNIK

3

GRAD

TRŽAŠKA CESTA

5

CESTA V MESTNI LOG

4

JURČKOVA CESTA

A1

IŽANSKA CESTA

ČRNA VAS

1

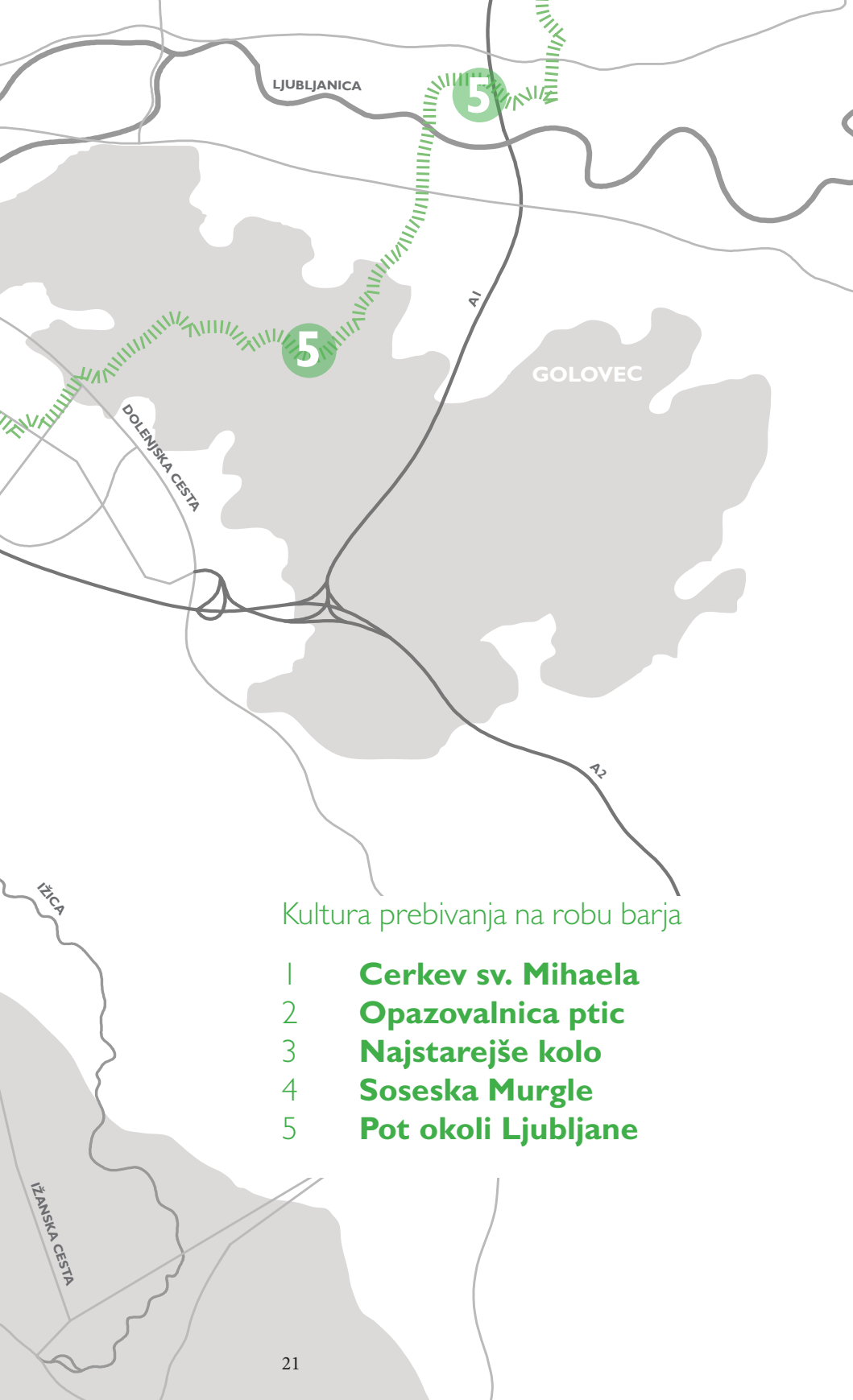
LJUBLJANICA

IŠKA

2

BREST

BARJANSKA KRAJINA

Kultura prebivanja na robu barja

- 1 **Cerkev sv. Mihaela**
- 2 **Opazovalnica ptic**
- 3 **Najstarejše kolo**
- 4 **Soseska Murgle**
- 5 **Pot okoli Ljubljane**

| Cerkev sv. Mihaela

1925 - 1939
Jože Plečnik

Črna vas 48

Značilnosti bivanja v objemu barja je arhitekt Plečnik mojstrsko združil v zasnovi cerkve sv. Mihaela v Črni vasi. Na pogoste poplave je opozoril s tem, da je cerkveno ladjo dvignil na stebrih v prvo nadstropje.

Preprosta stavba temelji na hrastovih pilotih, do cerkvene ladje v prvem nadstropju pa vodi monumentalni stopniščni mostovž, ki s tem podaljšuje centralno os cerkve od oltarja ven v naravo oziroma navzdol do barjanskih tal. Zaradi statičnih razlogov je zvonik odmaknjen od osrednje stavbe. Njegova teža je razbremenjena z loki, zasnovan je odprto in služi kot razgledni stolp po Barjanski ravnici. Stavba je iz lokalnih in poceni materialov: podpeškega kamna, opeke in lesa, ki jih arhitekt mojstrsko kombinira tako, da pričara izgled tekstilnega ovoja. Kot stebre je v notranjosti uporabil kar kanalizacijske cevi. Uporaba poceni materialov je še ena pogosta spremljevalka njegovih del. Cerkvena dvorana je posebej atraktivna tudi zato, ker je zasnovana prečno na vhod, v lesenih detajlih in poslikavah ter idejah v cerkveni opremi pa se približa ljudskemu stavbarstvu, kar cerkev še bolj poveže z življenjem ljudi v okolici.

2 Opazovalnica ptic

2007

**Tomaž Stupar,
Dušan Stupar**

pri vasi Brest

Opazovalnica ptic z učno potjo je umeščena v naravni rezervat Iški morost, namenjen spoznavanju vrst in habitatov ogroženih barjanskih travnikov ter ohranjanju značilnosti kulturne krajine s statusom posebnega varstvenega območja.

Obiskovalec opazovalnico, ki je v svoji obliki podrejena kulturni krajini, opazi v celoti šele, ko se ji povsem približa. Zasnova opazovalnice posnema strukturne značilnosti ptičjega gnezda. Pri konstrukciji je uporabljeno obrtno znanje pletarstva. Zaradi značilnosti tal opazovalnica po konstrukcijskih značilnostih črpa tudi iz zapuščine koliščarjev. Nad mokre travnike in vodne jarke je dvignjen lesen nadkrit podest z omenjeno polprosojno pleteno steno, skozi katero obiskovalci opazujejo življenje na travniku in okoliško krajino.

Obisk je še posebej atraktiven ob sončnem zahodu, ki meče žareče sence skozi pletene stene.

3 Najstarejše kolo

**3360 - 3080
pr.n.š.**

**Mestni muzej
Ljubljana
Gosposka 15**

Kolo in os, ki je bila najdena poleg, sta po mnenju strokovnjakov pripadala prazgodovinskemu dvokolesnemu vozu. Najdena sta bila ob raziskavah ostankov kolišča na lokaciji Stare gmajne pri Vrhniki. Ekipe Inštituta za arheologijo ZRC SAZU ga je našla leta 2002 ob vzorčenjih lesa. Kolo, ki v premeru meri 72 cm in je debelo 5 cm, je skrbno izdelano iz žilavega in trdega jesenovega lesa, ki je nekoč raslo v okolici kolišč. Os iz hrastovine je bila na kolo pritrjena s hrastovimi zagozdami, kar pomeni, da se je vrtela skupaj s kolesom. Upoštevanje krčenja in raztezanja lesa, način pritrjevanja in spajanja ter drugi detajli kažejo na izredno spretnega mojstra in poznavalca lesnih vrst. Tehnološka dovršenost in starost uvrščata to kolo in os v sam vrh svetovne kulturne dediščine.

Kolo si lahko ogledate v Mestnem muzeju Ljubljana, na razstavi Kolo, 5200 let.

4 Soseska Murgle

1965 -
Marta Ivanšek
France Ivanšek

V Murglah

Idejo za naselje nizke goste zazidave sta avtorja prinesla s Švedske kot alternativo takratnemu trendu hitre gradnje stanovanjskih stolpnih, ki naj bi po drugi svetovni vojni vsakomur omogočile dostojno stanovanje. Naselje se je gradilo postopoma, nekateri deli nastajajo še danes. Urbanistična struktura naselja se v največji možni meri prilagaja avtohtoni barjanski naravi. Naselje je patino starosti in vraščenosti v naravo, ki jo sicer v novih naseljih nestrpo čakamo kar lepo število let, dobilo ob prvem dnevu poselitve, saj so bili naravni drevoredi velikih dreves ob barjanskih jarkih izhodišče za lokacijo današnjih cest v naselju. Najznačilnejša je cesta Pod Topoli. Cestni sistem ločuje motorni in peš promet, garaže so zato ločene od hiš, pri čemer razdalja med njimi ne presega udobnih petdeset metrov. Naselje, tako organizirano v kareje, je osvobojeno hrupa in prahu. Oblikovna enotnost naselja, ki je počasi nastajalo desetletja, je dosežena z nekaterimi enotnimi elementi oblikovanja hiš, določenimi na samem začetku. Tlorisi hiš temeljijo na racionalnosti. Poseben razmislek je bil posvečen povezavi notranjosti domov z atriji. Nizki okenski parapeti, ki spuščajo sonce globoko v notranjost, nadalje ravno prav dolgi nadstreški na jugu, zasnova vrtnih ograj, ki enakomerno prevetrujejo atrije – vse to ima en sam namen; da se meja bivanja znotraj in zunaj v barjanski naravi čim bolj zabriše.

5 Pot okoli Ljubljane

1957 - 1985
več avtorjev

Naša zelena avenija, ki meščane povezuje z zelenimi kraki mesta, je imela že veliko imen: Pot spominov in tovarištva, Pot ob žici, Zeleni prstan. Danes ji preprosto rečemo Pot. Ljubljana je bila med drugo svetovno vojno žarišče odpora, zato jo je okupator leta 1942 obdal z žično zaporo z namenom, da jo loči od zaledja. Obroč iz bodeče žice je bil dolg 32 km, visok 2 m in širok 5 do 8 metrov. Ob nepredušni zaporu je bilo postavljenih več kot 200 stražnih stolpov in bunkerjev, ob njej pa je stražilo približno 2000 vojakov in policistov, ki so ob prehodih preverjali vse, ki so potovali v mesto in iz mesta. Ljubljana je bila osvobojena 9. maja 1945, po 1171 dneh žične zapore. Ljubljančani so nemudoma podrli zadušljiv obroč okoli mesta in na njegovi trasi so večinoma prostovoljci v 350.000 urah z udarniškim delom zgradili Pot, ki je bila dokončana leta 1985.

Danes je ta zeleni spomenik mesta dolg 35 kilometrov. Pretežno peščena rekreacijska pot je široka 4 m, ob njej je posajenih več kot 7400 dreves 49 različnih vrst. Na nekdanjih položajih vojaških bunkerjev so danes osmerokotni spominski kamni in prostori za počivališča, izdelani leta 1957 po načrtih arhitekta Vlasta Kopača. Usmerjevalne table in

informacijski panoji, na katerih so orisani potek poti in talne kovinske oznake, ki vodijo pohodnike, pa so delo Janeza Koželja. Del celostne ureditve so bili tudi visoki kovinski jambori, ki so stali ob mestnih vpadnicah. Mestne oblasti so jambore z obrazložitvijo, da jih je treba prepleskati, v noči pred petdeseto obletnico OF skupaj z delom spomenika ob Litijski cesti v Štepanjskem naselju odstranile.

Vsako leto na 9. maj mesto organizira pohod po poti okupirane Ljubljane in druge rekreacijske prireditve, ki so množično obiskane, saj je prireditev prerasla prvotno obeležje spomina na okupirano Ljubljano in je postala rekreacijsko družabna prireditev, ki se je vedno znova udeležujejo vse generacije. Več kot 20.000 udeležencev takrat Ljubljano spremeni v prostor rekreacije, pa tudi tovarištva in spomina.

Ob poti boste pri vznožju dreves opazili kovinske medaljone s simpatičnimi posvetili, na primer 'Priatelji od otroštva'. Posamezno drevo lahko namreč posvojite in s tem simbolno pomagate društvu Zeleni obroč pri ohranjanju te najdaljše zelene avenije.

Vida Vilhar
Pobegajlo
Andrej Šolar
Meta Kutin

PO SLEDI LJUBLJANSKE LEDENKE

Našo zgodbo začenjamo ob Gradaščici, rečici na jugu Ljubljane, ki ločuje dve nekdanji predmestji: Trnovo in Krakovo. Ob tej naravni meji, nekoč imenovani tudi Mala Ljublanica, je tesno za Trnovsko cerkvijo živel, ustvarjal in hodil na delo slovenski arhitekt Jože Plečnik. V prostoru našega mesta in v slovenski mitologiji je pustil močan pečat. Ob prelomu stoletja je ustvarjal na Dunaju (Zacherlovo hišo, cerkev Sv. Duha). V drugem desetletju 20. stoletja je deloval v Pragi. Tam je znan po obnovi gradu. V tem delu je črpal navdih tudi za nekatere svoje stvaritve, ki spadajo v njegov ljubljanski opus.

V nekdanjih predmestjih Plečnikova dela združujejo monumentalno podobo z močno izraženim čutom za ljudi in njihovo uporabo mestnega prostora. Kadar govorimo o Plečniku in njegovih delih, ga navadno postavimo na prvo mesto, v središče zanimanja. Tokrat bomo ravnali prav nasprotno – orisali bomo milje, v katerem je živel in ustvarjal, kar je gotovo vplivalo na njegovo delo. Nato se bomo podali na pot od Krakovega do osrednje mestne tržnice, ki so jo nekoč s cizo dvakrat na dan opravile krakovske in trnoveške pridelovalke in prodajalke vrtnin, pot, ob kateri se nizajo dela velikega arhitekta, ki jo tudi danes delajo zanimivo. Skozi oči takratnega otroka se Andrej, študent UTŽO, spominja svoje poti mimo nekaterih Plečnikovih del, poti čez Kongresni trg in po Vegovi ulici vse do Trnoveške cerkve.

Andrej

“Ko sem bil majhen, sem obiskoval teto, ki je živela v hiši z vrtom nasproti kopališča Kolezija, kamor so mnogi poleti hodili plavat. Na obiske sem se vozil s kolesom, po strogo predpisani poti - moji poti v Trnovo. Na poti so mi čas krajšale različne zanimivosti. V spominu imam hišo Ura (secesijska Hauptmanova hiša na Prešernovem trgu), kot smo jo imenovali, potem požirek vode iz vodnjaka in njegovega vrča v parku Zvezda, pa pot mimo velikih glav pred glasbeno šolo (Vegova ulica) in mimo hiše, v katero se je zaletelo letalo (Narodna in univerzitetna knjižnica). Bolj kot, na primer, Križanke me je zanimal bližnji obelisk v čast Napoleonu. Zanimiva sta mi bila tudi kapelica, meni takrat le čudna in nepopolna hiška z lepo streho, ter nenavaden most čez Gradaščico s piramidami in kipom.” / Andrej, študent UTŽO

Meta

“Od malega živim na Prulah, kjer sem hodila tudi v osnovno šolo. Svet, ki sem ga kot otrok imela za varnega in svojega, je obsegal predel med dokaj prometno Zoisovo cesto in široko Ljubljaničo, končal pa se je na Janežičevi cesti, kjer je stala moja šola. Vedno me je mikalo pogledati onstran teh meja, predvsem na ono stran Ljubljaniče, vendar mi starši niso pustili iti sami čez prometni Šentjakovski most. Včasih smo odšli skupaj na drugo stran Ljubljaniče na sprehod. Najraje smo zašli v predel z meni takrat smešnim imenom. Krakovo je bil pravi raj za otroško domišljijo. Mama mi je povedala, da od tam prihaja solata, ki jo jemo ob sobotah.” / Meta, mentorica na UTŽO

Arif

“Vrtovi so bili vir preživetja za mnoge. Pridelovali so razno zelenjavo, predvsem solato, znano je bilo tudi trnovsko Stresanovo in Kačarjevo kislo zelje. Vse to so branjevke s cizami vozile in prodajale na ljubljanski tržnici, pred drugo svetovno vojno pa so solato in druge pridelke vozili tudi v druga mesta, celo vse do Reke. Predela se je zato prijelo ime »Solatendorf«. Slovensko bi se reklo “Solatna vas”. Življenje je bilo marsikdaj trdo, a bilo je tudi preprosto. Spomnim se še, kako so gospodinjice v Gradaščici, ki je imela takrat še svojo strugo in je bila čista, blizu trnoveške cerkve s perivniki prale oziroma ‘žehtale’, perilo.” / Arif, nekdanji prebivalec Trnovega.

Krakovo je streljaj od centra locirana nekdanja predmestna vas ribičev, ki so živeli blizu še nereguliranih bregov reke Ljubljanice in njenega pritoka Gradaščice. O navezavi predela na reko in pogosto poplavljeni svet v njeni okolici priča tudi ime, ki prihaja od vodne leče ali kraka, ki je rasel tam. Kužno znamenje na hiši z naslovom Krakovska 21 pa spominja na pogoste izbruhe kuge in legendo, ki pravi, da se je leta 1599 kuga ustavila prav pri tej hiši. Za predel, sicer prvič omenjen leta 1450, se domneva, da je bil načrtno poseljen že dosti prej. Tam so prebivali naseljenci, ki jih je tja naselil Nemški viteški red. Ta je imel sedež v današnjih Križankah. Krakovo je bilo torej vedno nekaj posebnega: mestni magistrat ni imel oblasti nad Krakovim, prebivalci so imeli svojo nošo in značilno govorico, njihovi otroci pa so obiskovali šole Nemškega viteškega reda. Morebiti gre ravno načrtnemu nastanku pripisati značilno kolonsko podobo naselja, ki ga je tudi vizualno ločevala od okolice in je vse do danes ostala njegov prepoznavni znak. Nizke hišice so samostojno stoječe, vendar tesno druga ob drugi, z daljšo stranjo in slemenom so pravokotno naslonjene na ozko ulico. Vhod v tamkajšnje hiše je s strani, kar stavbam daje vaški značaj in jih ločuje od ostalih mestnih stavb, ki so zaradi trgovanja in obrti imele vhod neposredno s trgovske ulice ali trga. Za hišami se še danes na ozkih parcelah razprostirajo dolgi vrtovi, na katerih so krakovske žene gojile različno zelenjavo, jo vozile prodajat na mestno tržnico, s prihodki od prodaje pa so prispevale k skromnemu družinskemu proračunu. Krakovo so zato daleč naokoli poznali kot 'Solatendorf' (Solatna vas). Kot pravi današnja prebivalka Krakovega, še danes

Janja

"Krakovo deluje kot samostojen svet, znotraj drugega obstoječega sveta. Od nekdanj se mi je to zdelo idealno mesto za bivanje, ker si v centru dogajanja, hkrati pa odmaknjen, kot bi živel na vasi." / Janja, igralka in prebivalka Krakovega

Krakovčanke so po mestu zaslovene predvsem s hrustljivo solato ledenko, ki je tako krhka, da se ustraši že močnejšega sonca. Njeno seme so v želji po čim kakovostnejših sadikah nekoč same vzgajale, prebirale in skrbno varovale. Ko je solata na njivi zacvetela, so vse slabe solatne glave poruvala, tiste prvovrstne pa pustile za seme. Prizadevale so si pridelati ledenko brez sicer neškodljivega rdečega roba, zaradi katerega so nepoznavalci mislili, da solata ni sveža.

Trnovčan

"Nekoč so s starimi 'ferenki' (zavesami) prekrivali solatne glave na njivah zato, da se njihova solata, tako so pravile žene, ne bi 'skurbvala' (nelegitimno križala) s sosedovo. Ko sem kot majhen fant vprašal mamo, kaj je to 'skurbvala', sem dobil odgovor: »Boš videl, ko boš velik.«" / Upokojeni prebivalec Trnovega, iz družine ljubiteljskih ptičarjev.

Krakovske grede so slovele po urejenosti, poflancane so delovale kot razprostrte preproge z zelenim črtastim vzorcem. Delati na gredah je bilo pridelovalcem v ponos.

Bog ne daj, da bi jim ga kdo hotel vzeti.

Andrej

“Spominjam se očetove jeze, če so mu rekli branjevec. To je bil namreč slabšalen izraz, rezerviran za nekoga, ki je zelenjavo le preprodajal.” / Andrej Peršin, pridelovalec zelenjave iz Trnovega.

Na tržnico, ki je bila v začetku pred mestno hišo, po velikem potresu 1895 leta pa se je selila na Vodnikov trg, so morale krakovske žene priti čim bolj zgodaj zato, da so lahko zasedle najboljše prodajna mesta. Najbolj zavzete so prišle že malo po polnoči. Nabrano ledenko in drugo zelenjavo so na njivi zložile v pletene jerbase (košare), jo prvič v sezoni še blagoslovile in jo s cizo, majhnim lesenim dvokolesnim vozičkom, po ustaljeni poti pririle na tržnico. To je bil najenostavnejši prevoz po zavitih ulicah, ki so vrvele od življenja mestnega jedra. Ker so prodajalke cizo na tržnici uporabljale tudi kot prodajno stojnico, ni bilo težav s parkiranjem, kot se to dogaja danes. Cizi se danes uradno reče “trnovski voziček”. To bolj okorno ime priča o tem, da edini, ki danes še na tradicionalni način vozi zelenjavo na tržnico, prihaja iz sicer Krakovemu konkurenčnega predela Trnovo. Andrej Peršin svoj voziček ljubkovalno imenuje “dvokolesni rinež” in pove, da je

Andrej

“vožnja enostavna, nekaj izkušenj je potrebnih le pri razporeditvi tovara, zaradi ravnotežja.” / Andrej Peršin, pridelovalec zelenjave iz Trnovega.

Po zaprtju mestnega središča za motorni promet in ureditvi bregov Ljubljani vse prednosti prevoza s cizo postajajo spet zanimive. Nekaj iznajdlivosti je zaradi spremenjenega prometnega režima potrebne tudi pri takšnem prevozu. Andrej se je znašel takole:

Andrej

“Krakovski nasip, prek katerega poteka tradicionalna pot na tržnico, je postal enosmerna ulica, zato nazaj grede rinem kar po kolesarski stezi!” / Andrej Peršin, pridelovalec zelenjave iz Trnovega.

Čas je sicer pustil sledi po vsej poti krhke ledenke. Danes je zelenjava, ki je pridelana in prodana lokalno, že posebnost.

Ana

“Nekaj časa sem delala tudi na tržni inšpekciji, zato imam zanimive spomine na občasne akcije, ki smo jih opravljali na tržnici. Pregarjali smo predvsem preprodajalce, ki so na trgu konkurirali pridelovalcem. Prodajalci so namreč imeli pravico prodajati le svoje pridelke. Takih, ki so s svojimi cizami iz Trnovega in Krakovega na tržnico pripeljali zelenjavo, je bilo že takrat malo. Solato so v glavnem pridelovalci iz Splita v ogromnih pletenih koših z vlakom pošiljali v Ljubljano, kjer so jo nato njihovi sorodniki prodajali na ljubljanski tržnici.” / Ana, študentka UTŽO.

Ljubljančani obiskujejo tržnico predvsem ob sobotah in takrat se ta prelevi v prostor družabnega srečevanja meščanov.

Andrej

“Stranke so nekoč, ko je center vrvel od uradnikov, zapos-

lenih na Mačkovi, in delavcev, zaposlenih v tovarni Rog in v tiskarni čez cesto, prihajale na trg kupovat svežo zelenjavo med delovniki in vsak dan sproti. Ponavadi med odmorom v službi. Razpoloženje je bilo veliko bolj sproščeno. Danes, ko pride kakšna stranka sredi delovnika, prosi, da naj ji zelenjavo zavijem tako, da se ne bo videlo, da je bila na trgu. Med tednom me obiskujejo večinoma upokoјenci, pa še teh je vsako leto manj. Ostali pridejo ob sobotah, v poznih dopoldanskih urah po ostalem 'šopingu', obisk tržnice je postal 'fensišmensi'." / Andrej Peršin, pridelovalec.

Skupaj s tržnico se je spremenilo tudi Krakovo. Grede niso več tako skrbno urejene kot nekoč, saj oskrbovanje mestne tržnice ni več glavna dejavnost Krakovčank. Med krakovskimi hišami pa tudi že dolgo ni več razpetih ribiških mrež, ki bi se sušile na soncu. Z regulacijo Ljubljani in Gradašnice se je zmanjšal ulov rib, z izgradnjo mostov pa tudi prevoz prek reke s čolni ni bil več potreben. Krakovčani so zato takrat postali razni rokodelci, fakini na novi železniški postaji, uradniki. Danes že velik del krakovskih hiš zasedajo prišleki in pogosto menjajoči se najemniki, ki sem prihajajo v glavnem zato, ker so

Alijana

"tako rekoč v centru hkrati pa v okolju, ki še vedno dopušča romantiko in občutek, da so daleč od 'ponorelega sveta'." / Alijana, na Krakovem živi 12 let.

Janja

Prišleki so s seboj prinesli svoje navade in način življenja. *"Zgodovino Krakova poznam bolj slabo. Vem, da živim v hiši, kjer je bila nekoč davno tega pekarna. Stavba je bila zgrajena leta 1789, ko se je začela francoska revolucija - tukaj pa je verjetno že takrat postavljala pravila moja staroselska sosedka ... ha ha. Veseli me tudi, da je svoje mesto v Krakovem našla sarajevska gostilna Harambaša. V 'našo vas' je vnesla bosansko toplino. Ko zapade sneg in se zagozdím, so vedno prvi, ki mi priskočijo na pomoč. Kupili in uredili so razpadajočo hišo, ki je nihče ni hotel kupiti, in v njej prirejajo koncerte. Dajejo občutek varnosti, popestrijo enoličnost vsakdana 'na naši vasi', vnašajo drugačnost." / Janja, igralka, priseljenka na Krakovo.*

Janja

Odnosi med staroselci in prišleki so dinamični. *"Tako v dobrem kot v slabem sem opazila, da ima skoraj vsaka hiša spor z najbližjim sosedom, ki se največkrat tiče skupnih dovoznih poti ali dovoljenj v zvezi z obnovo. Neko nepisano pravilo je, da ima več pravic tisti, ki je dalj časa tam. Zmaga tisti, ki je bolj vztrajen. To dobro prikaže primer spora med sosedi glede dovozne poti. Ta se je vlekel deset let. Začelo se je, ko si je nekdo zgradil vetrolov in je po tistem do svojega vhoda lahko došel le tako, da je z levim kolesom zavozil avto po sosedovi zemlji. Tako je obvozil vetrolov in prišel do svojega notranjega dvorišča. Sosed, lastnik zemlje, pa je meni nič, tebi nič kupil odslužen avto in ga postavil tako, da sosed avta ni mogel več spraviti ven z notranjenega dvorišča. Naslednjih deset let ga tudi ni mogel registrirati, ker ga je bilo nemogoče*

spraviti mimo sosedove ovire.” / Janja, igralka, priseljenka na Krakovo.

Jana *“V Krakovem v bistvu niti ni toliko staroselcev, saj se je večina družin zdajšnjih prebivalcev priselila po vojni, deloma pa tudi že pred vojno, v glavnem z Dolenjske. Stanovalci so bili sprva nestrpni do novih priseljencev in se nekateri še do danes niso sprijaznili z dejstvom, da se časi spreminjajo in da nenapisana pravila iz preteklosti zamenjujejo nova napisana pravila.” / Jana, dramaturginja, priseljenka na Krakovo. Seveda pa so tudi izjeme.*

Jana *“Naš sosed na drugi strani ulice je staroselec. Njegov oče se je pred vojno v Krakovo priselil iz Velikih Lašč. Gospod Ciril, kot mu pravimo vsi, je najstarejši Krakovčan. Pred nekaj leti je praznoval devetdeseti rojstni dan. Je še vedno aktiven in živahen, galanten gospod in častni predsednik trnovskega Športnega društva, ki ga je tudi pomagal ustanoviti, in pomagal je sezidati trnovsko telovadnico.” / Jana, dramaturginja, priseljenka na Krakovo.*

Ko se danes sprehajamo po Kladežni ulici, na kateri ni več vodnjaka, ki ji je dal ime, in se podamo prek križišča s Krakovsko ulico, kjer je bil nekoč sramotilni kamen, ujamemo ozke razglede na vrtove, ki se še vedno razprostirajo za hišami. Razglasitev za zgodovinski in kulturni spomenik je gotovo prispevala k temu, da je Krakovo prestalo večje spremembe in znotraj mesta ohranilo podobo ter značaj vasi.

Janja *“Od nove prometne ureditve s potopnimi stebrički in zaporo Krakova za promet smo se stanovalci organizirali v Civilno združenje krakovskih občanov, da bi zavarovali skupne interese. Za druženje je ob ureditvi parkirišč za stanovalce Mestna občina Ljubljana uredila tudi skupno otroško igrišče oziroma prostor za druženje stanovalcev. Organizirali smo že nekaj piknikov, postavili iglu ipd. Klopca že stoji, lipa pa še pride.” / Janja, igralka, priseljenka na Krakovo.*

Ciril *Gospod Ciril pa malo za šalo, malo zares doda: “Kmalu bi radi izvolili še svojega župana.”*

Gospod Ciril rad obudi spomine tudi na arhitekta Plečnika, ki je vsak dan od doma za Trnovsko cerkvijo skozi Krakovo hodil v službo na Visoko šolo za arhitekturo (danes Fakulteta za arhitekturo), ki se dviga nad krakovskimi vrtovi. Plečnik je rad živel v tem samostojnem svetu, odmaknjen od malomeščanskega okolja in v stiku z življenjem stanovalcev.

Ciril *“Arhitekt Plečnik je rad hodil po Krakovem in komentiral spremembe. Naš vrt se razprostira ob velikem delu Krakovske ulice in je zelo na očeh. Moj oče je ob ulici postavljajl novo vrtno ograjo in Plečnik se je med sprehodom zavzel za to, da naj bo plot lesen. Da v Krakovo kovinska ograja ne sodi. In tako je bilo in še danes ga imamo. Nazadnje so mi ga prebarvali filmarji, ki so tu snemali.” / Gospod Ciril Hočever, danes najstarejši Krakovčan, ima 94 let.*

Humanistični duh arhitekta Plečnika, kot se ga spominja

- iz otroštva, opiše tudi Agata Freyer, kot takega
- Agata** *"... ki je pri ustvarjanju mislil na človeka, da ga tudi v vsakdanjem življenju obkroža lepota."*
- Njena starša, zakonca Freyer, sta imela v lasti nekdanjo trgovinico na Kongresnem trgu 5, mimo lokacije katere se bomo sprehodili na našem ogledu. Pod nazivom Lectarija sta prodajala izdelke domače obrti. Butično trgovinico, ki se, žal, ni ohranila, je opremil arhitekt Plečnik. Ob otvoritvi so jo časopisi označili kot najlepši lokal na Balkanu. Agata Freyer se tudi spominja:
- Agata** *"Mama je mojstru za god na Jožefovo vedno poslala kakšno prijazno darilo, on pa se je vedno zahvalil s pismom in včasih ob tem še s kakšnim drobnim predmetom ali načrtom zanj, ki ga je sam prinesel v Lectarijo, in takrat posedel na klopci, saj je že v načrtu trgovinice predvidel, da bo gost tam lahko posedel ob šilcu medice in medenjaku. Poleg Plečnika so se tam radi ustavili tudi Božidar Jakac, Izidor Cankar, Oton Župančič in še vrsta drugih pomembnih gostov."/* Agata Freyer, akademska slikarka, mentorica na UTŽO.

Mnogi predmeti so v Lectariji nastali po Plečnikovih načrtih in kazali mojstrovo duhovitost in izvirnost, saj jih je oblikoval z občutkom in ljubeznijo do umetne obrti, njihovo oblikovanje pa je sprejel kot oddih med ustvarjanjem velikih arhitektur, s katerimi je zaznamoval Ljubljano. Navdih za svojo značilno govorico kombinacij umetne obrti in monumentalnih antičnih motivov pa je gotovo črpal tudi iz stikov z ljudmi in njihovimi vsakdanjimi opravili v domačem okolju.

Stopimo sedaj po poti, ki jo dvakrat dnevno še vedno opravi ledenka, to je po poti od Krakovega do osrednje tržnice, nazaj do Krakovega pa se sprehodimo po tako imenovani 'Plečnikovi kopni osi', ob kateri se nizajo nekatera njegovih najslovesnejših del. Plečnikov občutek za prostorsko ureditev (zasnova Bergerjevega stopnišča) in hierarhijo ter umestitev izstopajočih arhitekturnih elementov v prostor (postavitev Napoleonovega stebra) se kaže v tem, da si Ljubljancani radi izberemo kraj zmenka ob katerem od Plečnikovih projektov ali pa izgubljenemu turistu s pomočjo mojstrovih del pojasnimo pot do zelenega cilja.

Pot ledenke do danes ohranjajo zanimivo prav znamenita dela arhitekta Plečnika, s katerimi je drobne zgodbe, kakršna je ta naša o Krakovem in ledenki, ponesel v svet.

Krakovo - jesen.

Krakovo - zima.

Po sledi ljubljanske ledenke

- 1 **Plečnikova hiša**
- 2 **Trnovski most na Gradaščici**
- 3 **Hradeckega most**
- 4 **Levstikov trg**
- 5 **NUK**
- 6 **Čevljarski most**
- 7 **Plečnikove tržnice**
- 8 **Mesarski most**
- 9 **Tromostovje**
- 10 **Gerberjevo stopnišče**
- 11 **Vegova ulica**
- 12 **Križanke**
- 13 **Fakulteta za arhitekturo**

| Plečnikova hiša

1921 - 1930
Jože Plečnik

Karunova 4

Hišo, tik za Trnovsko cerkvijo, so leta 1915 kupili bratje Andrej, Janez in Jože Plečnik, da bi si ustvarili skupen dom, vendar je v njej, odmaknjen od malomeščanskega okolja, bival arhitekt sam.

Prenove hiše se je lotil v raziskovalnem duhu, pri čemer je v svoji maniri preizkušal različne kombinacije materialov (značilna je na primer zasnova fasade) in uporabljal elemente iz svojih drugih projektov (na primer plošče s stadiona za tlakovanje vrtnete poti). K hiši je dodal okrogel stolp z neobičajno dvokapno streho, v katerem je imel svojo sobo, kasneje pa je stavbi dodal še zimski vrt, v katerem je med vojno nekaj časa organiziral tudi svoj seminar za študente.

Vrt ni bil nikoli ograjen, urejeval pa ga je arhitekt sam in sproti, zato je imel podeželski značaj. Največkrat ga je kar prepuštil sosedom, da so na njem, kot je bilo značilno za celoten predel, imeli njive. Na meji s sosednjim župnijskim vrtom pa je arhitekt namesto ograje raje simbolno postavil klop in steber s Čevljarskega mostu, na vrhu katerega je postavil križ. Na vrtu je stal tudi čebelnjak, ob hiši skalnjak s številnimi okrasnimi rastlinami, prostor pa se je našel tudi za 'kurjo farmo', kot jo je poimenoval Plečnik sam.

2 Trnovski most na Gradaščici

1928 - 1932

Jože Plečnik

križišče Emonske
in Eipprove

Trnovski most je tudi začetek Plečnikove kopne mestne osi, ki Trnovo povezuje z mestnim središčem. Plečniku je bil domači predel zelo pri srcu in ni pozabil na nekatere drobne aktivnosti, ki so predel nekoč ohranjale živ. Za perice, ki so v strugi 'male Ljubljaničice' za premožne meščane prale perilo, je bregove uredil tako, da jim je olajšal delo. *"Naj bo to spomin na stare čase,"* je dejal, *"čeprav so se časi medtem hudo spremenili."* Danes tu otroci za Gregorjevo po strugi spuščajo gregorčke, plovila z lučkami.

Čez strugo je predvidel skromnejši Petelinji most s kovinsko ograjo iz tipskih železnih cevi in Trnovski most, pravzaprav trg na vodi, s katerim je cerkvi omogočil potreben prostor pred vhodom. *"Če most pogledaš od daleč, je videti kot pravljichen. Na njem manjka samo še princ na konju in kraljična v dolgi beli obleki,"* je menil Plečnik. Mostu dajejo edinstvenost na njem zasajene breze, ki se nadaljujejo v drevored Emonske ulice. Občutek, da se nahajamo na trgu, pa še poudarijo piramide, ki označujejo vstop in izstop z mostu, ter kip sv. Janeza Krstnika, zaščitnika Trnovske cerkve, ki nakazuje sredino mostu. Most je hkrati povezava oz. mejnik med dvema nekdanjima predmestjema, Trnovom in Krakovom, na kar opozarjata napisni tabli na fasadi mostu.

3 Hradeckega most

1842 - 1867

J. Hermann

Krakovski nasip

Most povezuje Krakovski nasip z Grudnovim nabrežjem. Most je bil leta 1867 izdelan za lokacijo današnjega Čevljarskega mostu. Tam je nadomestil prejšnji dotrajani leseni most in dobil ime po zaslužnem županu Johannu Nepomuku Hradeckemu (1775- 1846), ki se ni uklonil pritiskom, da bi raje postavili cenejšo leseno brv, in je vztrajal, da mora mesto dobiti uglednejši in trdnější most. Kamniti most je bil drag, zato je prevladala kompromisna rešitev s cenejšim litoželeznim mostom. Tako je most postal prvi montažni (vijačen iz dveh rešetkastih litih nosilcev, stik med njima je viden na sredi mostu, na ograji) litoželezni most v Sloveniji, izdelan z domačim znanjem in v domači Auerspergovli livarni v Dvoru pri Žužemberku.

Leta 1931 je Plečnik prestavil most na lokacijo pri mrtvašnici, zaradi česar se ga je prijelo nehvaležno ime 'Mrtvaški most'. Vstop na most je na vsaki strani označil z dvema pilonomi.

Leta 2011 je bil most restavriran in prenešen na zdajšnja lokacija, kjer je kot pešmost ponovno zasijal v svoji lepoti. Prvotni tlak iz hrastovih plohov je zamenjalo sodobnejše tlakovanje iz tartana.

4 Levstikov trg

1929 - 1938
Jože Plečnik

Levstikov trg

Levstikov trg je nastal na mestu nekdanjega jezuitskega kolegija, ki je pogorel v požaru leta 1774. Današnjo podobo je dobil v 30-tih letih prejšnjega stoletja z ureditvijo arhitekta Plečnika. Z njim je Plečnik zaključil ureditev Zoisove ceste, funkcionalne povezave med vzhodnim in zahodnim delom mesta, ki hkrati vizualno definira južni rob starega mestnega jedra.

Plečnik je trg definiral s konfini v obliki krogel, ki prevzemajo misel rožnega venca, in z nizkimi kroglastimi javorji, podobno kot na Zoisovi cesti in v Vegovi ulici. Na trg je umestil vodnjak namesto nekdanjega, ki je stal sredi samostanskega dvorišča. Leta 1938 je obnovil Marijino znamenje, ki ga je obkrožil z ljubljanskimi zaščitniki, sv. Nikolajem, sv. Janezom, sv. Petrom in sv. Jakobom, in ga dvignil na nov visok steber v sorazmerju z velikostjo trga. Steber se spogleduje s spominsko Zoisovo piramido, ki jo je arhitekt postavil ob prometno Zoisovo cesto na drugi strani reke. V njunem dialogu se kaže kontinuiteta Plečnikovih urbanističnih posegov v mestu. Cerkve sv. Jakoba je obdal s topoli, saj je bil mnenja, da naj bo arhitektura delno zakrita, kar jo, tako kot žensko, naredi bolj skrivnostno in privlačno.

5 NUK

**Narodna in
univerzitetna
knjižnica
1930 - 1941
Jože Plečnik**

Turjaška 1

Narodna in univerzitetna knjižnica je zgrajena na mestu nekdanjega baročnega Knežjega dvorca.

Plečnik si je knjižnico zamislil kot neorenesančno palačo z izrazitim kamnitim pritličjem, osrednjim opečnim delom, v katerega so vgrajeni tudi kamni porušenih stavb, in z močnim strešnim vencem. Stavbni ovoj deluje kot plašč iz tekstila. Vhod v knjižnico je v stranski ulici in namenoma nepoudarjen, kar prispeva k večjemu doživetju velike avle. To je Plečnik oblikoval kot stebrno dvorano s stopniščem in obloženo s temnim poliranim podpeškim marmorjem. Na vrhu stopnišča in prečno nanj je velika čitalnica – svetel in odprt prostor, ki svetlobo dobiva iz zasteklenih oken na celotni prečni stranici čitalnice. Dviganje po osrednjem stopnišču do čitalnice je zasnovano kot 'pot iz teme neznanja k svetlobi znanja'.

Konec devetdesetih let je arhitekt Marko Mušič prenovil kletne prostore, prej namenjene skladiščem, ter delno preoblikoval tudi informacijske prostore pritličja.

6 Čevljski most

1931 - 1932
Jože Plečnik

Hribarjevo
nabrežje

S koncem prve svetovne vojne in osuševanjem barjanske nadloge se za Ljubljano končuje obdobje tehničnega napredka in ekonomije 19. stoletja. Plečnikovi projekti za mostove izhajajo iz drugih korenin in se navezujejo na pretrgano tradicijo baročne Ljubljane. Ne prinašajo tehničnih novosti, vendar so z vidika zasnove in uporabe prostora vizionarski. Njihova premišljena arhitektura namreč celi rane poprejšnjemu nepremišljenemu širjenju in popotresni (Velikonočni potres 1895) obnovi mesta. Z mostovi je Plečnik poskušal povezati mestno življenje z Ljubljano, ujeti v betonsko korito Alfreda Kellerja, in meščanom odpreti nove javne mestne prostore, kar je vse do danes postavilo merila za gradnjo ljubljanskih mostov.

Čevljski most na mestu nekdanjih vrat v srednjeveško mesto je Plečnik zasnoval kot trg nad vodo, ki podaljšuje prostor Jurčičevega trga čez reko. Stebri, ki most obkrožajo, ustvarjajo tretjo dimenzijo in vtis 'dnevne sobe' meščanov. Prvotno so bili mišljeni kot podpora leseni pergoli, ki nikoli ni bila izvedena. Sredina mostu je označena z lučjo, ki je spuščena pod ravnino pohodne ploskve. Morda zato, da se sprehajalec na sredi mostu skloni čez ograjo in zazre v reko pod seboj.

7 Plečnikove tržnice

1939 - 1942
Jože Plečnik

**Adamič-
Lundrovo
nabrežje**

Tržnico je arhitekt želel zasnovati kot del monumentalnega mestnega prostora, zato je v svoji maniri zanjo uporabil jezik klasične antične arhitekture.

V času njenega nastanka je bila običajna zasnova centralne dvoranske tržnice, namesto katere je Plečnik med Tromostovjem in Zmajskim mostom raje razvil dolg niz, sestavljen iz paviljona, stebrne lope, stoe in templja. Stavbo je oblikoval tako, da sledi mehкому zavoju reke in s tem obiskovalca tržnice opozarja na njeno prisotnost. Pod prodajalnami, ki se nizajo v pritličju, je na spodnjem nivoju zasnoval obrečno promenado z ribarnico, do katere vodi vretenasto stopnišče. Obiskovalcem je na ta način omogočil stik z rečno gladino, od katere jih v centru sicer ločuje globoko betonsko rečno korito.

Začetek celotne kompozicije, ki sledi krivulji reke, je zaznamovan s paviljonsko zasnovano cvetličarno po vzoru renesančnega arhitekta Andrea Palladia.

8 Mesarski most

2009 - 2010
Atelier arhitekti

**Adamič-
Lundrovo
nabrežje**

Plečnik je v centru kompozicije svoje tržnice predvidel pokrit most s stojnicami, s katerim bi povezal tržnico s Petkovškovim nabrežjem. Zasnova monumentalnega nadkritega mostu, katerega streho bi nosili masivni antični stebri, bi se zgledovala po Palladijevi zamisli za most Rialto v Benetkah. Plečnikova zamisel ni bila nikoli izvedena.

Leta 2010 je na natečaju zmagal novi Mesarski most, ki je z jekleno konstrukcijo, steklenimi tlemi in svojo odprtostjo, na prvi pogled nasproten Plečnikovi ideji. Vendar v ideji ustvariti trg na vodi, nov, drugačen prostor, namenjen vsem meščanom, in v inovativno vpeljani uporabi umetnosti Jakova Brdarja v javnem prostoru mesta sledi Plečnikovi zapuščini oziroma njegovim vzorom.

9 Tromostovje

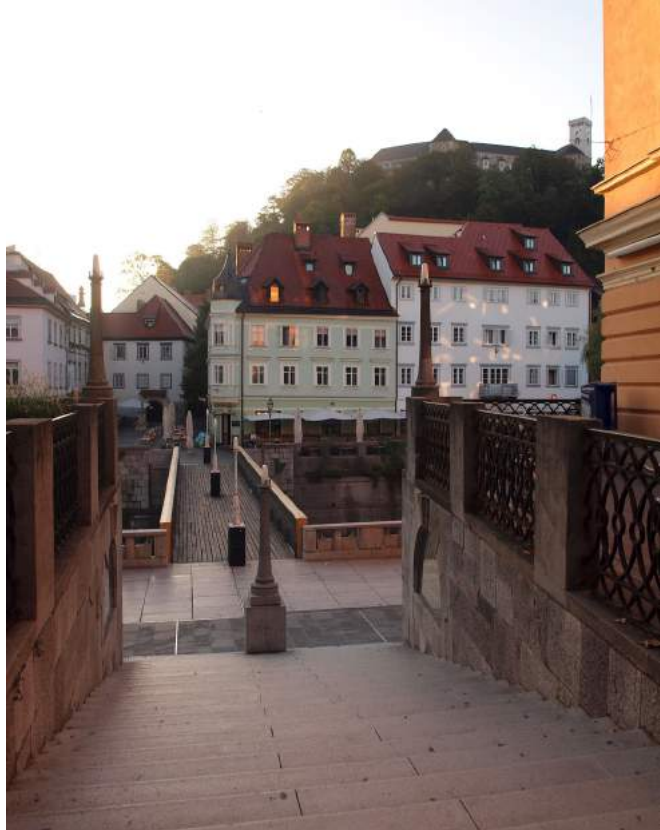
1929 - 1932
Jože Plečnik

Prešernov trg

Ko je stari Frančiškanski most postal pretesen za povečan promet, je Plečnik izkoristil projekt za to, da bi reko približal meščanom in oživil rečne bregove.

Namesto razširit ga, se je odločil stari most ohraniti in mu na vsako stran sezidati dodaten most, namenjen pešcem. Kompozicijo treh mostov je zasnoval tako, da se prostor Prešernovega trga usmerja proti Mestnemu trgu na drugi strani reke. Oba bregova sta tako postala povezana in skupaj tvorita osrednji mestni prostor. Stopnišča, ki mostove povezujejo s spodnjim obrečnim nivojem, spominjajo na beneške mostove in širijo javni parter mesta k reki.

K sredozemskemu ozračju prispevajo še različni ritmi balustradne ograje, kugel in luči na ograji, ki ustvarjajo občutek nenehnega gibanja in vrvenja velike množice ljudi na mostovih.

10 Gerberjevo stopnišče

1934
Jože Plečnik

**Hribarjevo
nabrežje**

Stopnišče povezuje park Zvezda, največji historično urejen prostor v središču mesta z Ribjim trgom, najmanjšim ljubljanskim trgom, ki se je šele po velikem potresu 1895 razvil iz Ribje ulice.

Stopnišče z dvema razglediščema ob sebi odpira poglede na bregove z Gradom nad seboj, linijo struge Ljubljanice in na Plečnikove arhitekturne projekte. Stopnišče je zaradi perspektivnega učinka zasnovano stožčasto. Plečnik ga je sezidal iz ostankov obrežja Čevljarskega mostu, ograja na njem pa je pred gradnjo Tromostovja stala na sedanjem srednjem mostu.

Pod stopniščem je zasnoval lokal Makalonca, ki se odpira v nivoju reke in s tem reko, ujeto v betonsko korito, približa ljudem.

|| Vegova ulica

1929 - 1942
Jože Plečnik

Vegova ulica

Popolnoma ravna ulica je nastala ob nekdanjem vzhodnem obzidju Emone in na mestu nekdanjega zahodnega srednjeveškega obzidja Novega trga. Bogato zgodovino prostora je Plečnik mojstrsko prikazal v postopni gradnji prostora, pri čemer si je enakovredno pomagal tako z grajenimi kot tudi z rastlinskimi elementi kompozicije.

Ureditev temelji na ločitvi prostora tranzita – pločnika in prostora za počitek in opazovanje – parka, od koder so poudarjeni vhodi v stavbe, ter na vizualni povezavi med njima. Nizki obrezani javorji ustvarjajo ritem in sledijo merilu človeka, večja drevesa v parku pa so zvočna zapora za program stavb v ozadju in so zeleni zaslon za niz herm slovenskih skladateljev in pisateljev. K 'štimungi' prostora enakovredno pripomorejo natančno izbrane vrste in razpored zelenja, pri čemer je mojster sodeloval z mestnim vrtnarjem Antonom Lapom. Ob pogledu vzdolž Kongresnega trga proti Križankam nas zeleni drevored takoj popelje vzdolž ulice do belo izrisanega obeliska, postavljenega v spomin na Ilirske province, kateremu je za kontrast postavil temno zeleno ozadje drevesnih krošenj. Plečnik je ureditev komentiral takole: "Prostor moramo urediti tako, da diha z ljudmi."

12 Križanke

1952 - 1956
Jože Plečnik

Trg francoske
revolucije 1

Preureditev samostanskega kompleksa srednjeveškega reda nemških križnikov v javno in vsem odprto letno gledališče Križanke je arhitekt končal leto dni pred smrtjo. To je njegovo zadnje veliko delo. Lotil se ga je z mladostno zagnanostjo. Nastajalo je sproti, brez vnaprej dokončanih načrtov. Pri prenovi je, po svoji navadi, uporabil stare kipe in portale porušениh ljubljanskih stavb in s tem prispeval h kontinuiteti mesta. Značaj kompleksa je mediteranski, obiskovalec se sprehaja po raznoliko urejenih atrijih, v vsakem pa je povabljen k počitku in raziskovanju številnih detajlov v arhitekturi, ki ga obkroža. Posamezne elemente zasnove je mojster oblikoval kot samostojne celote, ki združene zaigrajo v harmoniji. Samostanski zid je prebil z okni, fasade samostana pa oblekel v nize balkonov in arkad, okrašenih s starodavno tehniko Sgraffito. Motivi na fasadah so iz umetne obrti, hkrati pa izražajo tudi povojni duh časa, v katerem je ustvarjal. Osrednji atrij, v začetku namenjen za prizorišče, je danes preddverje zunanje dvorane, ki jo je po Plečnikovi smrti zasnoval njegov učenec Bitenc. Zanimivi sta tudi skrivnostno manjše dvorišče, intimno urejeno kot arheološki vrt z arkadami, in Peklensko dvorišče, namenjeno komornim prireditvam, na katerem je Plečnik raznolike stene samostana, ki dvorišče obkrožajo, poenotil z mrežo stenskih luči, ki ob večerih zažarijo kot stoteri pogledi.

13 Fakulteta za arhitekturo

1950, vhod
Jože Plečnik

1996, prizidek
Miloš Florijančič

Zoisova 12

Ponovno smo na robu Plečnikovega Krakova, skozi katerega je hodil v službo na Fakulteto za arhitekturo (nekoč Visoka šola za arhitekturo).

Plečnik je pustil svoj pečat tudi v avstro-ogrski stavbi fakultete. V drugem nadstropju je še vedno risalnica profesorja Plečnika, imenovana 'Plečnikova soba', ki se uporablja za svečane priložnosti, na primer zagovore diplom. Razgled iz risalnice se razprostira preko vrtov Krakova.

V duhu urejanja mestnih prostorov in s posluhom do uporabnikov je Plečnik mojstrsko uredil tudi vhod v fakultetno zgradbo. Pred vhod je namestil dvojni baldahin, ga s tem primerno zaznamoval in hkrati določil nekaj mestnega prostora, namenjenega študentom, ki se tu od nekdaj radi zadržujejo.

Ureditev vstopnega nadstreška je sicer del širše ureditve Zoisove ceste, ki definira južni rob starega mestnega jedra in prek Ljubljance povezuje vzhodni in zahodni del mesta. Plečnik je za Avstro-Ogrsko značilni kostanjev drevored zamenjal s hrasti in javorji, zaradi pomanjkanja denarja pa je s poceni betonskimi ploščami tlakoval le hojnice pločnikov. V točko prevoja Zoisove v Šentjakovski most je postavil

piramido, ki je nadomestila prvotno načrtovani spomenik Žigi Zoisu. Piramida je spomin na razsvetljenca, ki je na tem mestu uredil javno dostopen botanični vrt, posebnost Ljubljane do l. 1807. Prostorsko pa je z njo Plečnik označil odklon ulične osi in tako odgovoril Marijinemu znamenju na Šentjakobskem trgu na drugi strani Ljubljanice.

Prizidek k Fakulteti za arhitekturo iz leta 1996 nadaljuje enakomerni ritem klasicistične fasade prvotne stavbe. Je od nje odmaknjen in nekoliko nižji, s čimer ji pušča dominantno vlogo. Njegova fasada je opečna, morebiti spomin na glinokope, ki so bili nekoč v bližnjem Trnovem. Visok betonski arkadni hodnik, poleti obrasel s plezalkami, prekriva dostopno klančino in stopnice do vhoda.

Ivica Žonta
Mateja Rebolj
Lijana Verbajs

SREČEVANJA - MED KULTURO IN PRIJATELJI

Srečevati ljudi je pomemben del kulture. Naj gre za namenski obisk tega ali onega ali naključno srečanje ob javnem dogodku, obiski in srečanja v mestnem okolju Ljubljane se zmeraj končajo ob pijaci, najraje ob skodelici kave. Najgloblje vtise z umetniških predstav ali slovesnosti radi podoživimo s prijatelji. Zato ni naključje, da so najbolj priljubljene kavarne tiste v bližini znamenitih kulturnih ustanov.

Baletni plesalec Vojko Vidmar je občuteno opisal, kaj je moč doživeti ob vstopu v ljubljansko operno hišo, v prostor umetnosti in kulturnih srečevanj:

Vojko

“Bi verjeli, če bi vam dejali, da obstaja hiša, v katero lahko pobegnete pred samim seboj in tam živite druga življenja? Verjetno ne! Pa se motite! Slovensko narodno gledališče Opera in balet Ljubljana je ena izmed hiš, ki umetnikom omogoča privilegij, da pobegnejo v druga življenja, v druge svetove. V svetove, ki so včasih tako lepi, da se človek lahko loči od stvarnosti ter poleti v območje neizrekljivih čustev. V tej hiši je omogočeno tudi ljudem, ki pridejo vanjo pri drugih vratih – gledalcem, da se »zavedeni« z umetnostjo in umetnikovo karizmo, v objemu gledališke magije, preselijo v druge svetove, morda v svoje sanje, v svet svojih čustev, izživetih ali neizživetih.” / Vojko Vidmar, nekdanji baletni solist.

Z izmenjavo mnenj v kavarnah sama formalna prireditve še dolgo neformalno odzvanja po mestu. Tine Čokl, lastnik kavarne, je načel sociološko dilemo. Kaj je kava? Je to napitek ali druženje? Iz svoje izkušnje zatrjuje, da je oboje.

Ivica

“Popita kavica v eni od kavarn v centru mesta je čisti užitek. Imam – vzamem si čas. Zato popita kavica doma ali pri prijateljih ne šteje. Ne štejejo kavnice, popite med opoldanskim odmorom, med službo. To je le prijeten del delovne obveznosti. Kavica običajno pomeni napovedano srečanje s prijateljicami. Sproščujoč pogovor o družini, preživetem ali planiranem dopustu, kulturnih dogodkih, prebrani knjigi ... in če zmanjka drugih tem, lahko tudi o vremenu. Zato ob besedi srečevanje ne moremo mimo besede kava.” / Ivica, študentka UTŽO.

Da je kava vtisnjena v slovensko dušo in močno preplete na s slovensko kulturo, govori črtica Ivana Cankarja 'Skodelica kave', ki jo pozna sleherni šolar. Če bi vprašali Slovence, ali pozna kakšno slovensko slikarko, bi najverjetneje dejal Ivana Kobilca. Pa njeno delo? Ah, 'Kofetarica'.

Naj vas zato, preden se podamo po poti spoznavanja kulturnih ustanov Ljubljane, popeljemo v razpoloženje s konca 19. in prve polovice 20. stoletja, v čas, ko je večina teh ustanov tudi nastala, s kratko zgodovino pitja kave v našem mestu.

Pred prihodom socialne institucije - kavarne, nisi mogel v prijazni družbi nikjer uživati te prijetne, relativno poceni "črne pijače, ki jo pijejo tako vročo, kot lahko le prenesejo" (zapis iz 16.stoletja). Čeprav je Ljubljana dobila prvo kavarno že leta 1713, so se kavarne zares razmahnile šele v 19. stoletju, ko so postale priljubljeno zbirališče ljubljanskih meščanov. Vanje so zahajali zato, da bi videli in bili videni. Za Slovence so imele kavarne še poseben pomen, saj so bile v času narodnega prebujanja prizorišče družabnega in političnega življenja. Danes so postale prizorišče poslovnega življenja, prave institucije, kjer se sklene marsikateri posel.

V obdobju do konca prve svetovne vojne, ko smo živeli

v okviru Avstro-Ogrske monarhije, je bila podoba Ljubljane pretežno nemška. Šele lesena kavarna Frana Krapeža na Kongresnem trgu je kot protiutež nemški Kazini, ki je sicer stala na najbolj prometnem vogalu istega trga, v njej pa so se zbirali nemški častniki in gospoda, v času potresa 1895 prva dobila dvojezični napis 'Narodna kavarna'. Krapeževa Narodna kavarna z domačimi časopisi in zemljevidi ter nemška Kazina, v kateri so se zbirali nemški častniki in gospoda, sta si stali nasproti kot dve trdnjavi, vsaka na eni strani parka Zvezda. Zato nekoliko več pozornosti namenimo temu zavednemu kavarnarju, lastniku več ljubljanskih kavarn in štipendistu slovenskih študentov, po vsej Ljubljani znanemu pod imenom 'Živili'.

V jeseni 1908 so nacionalna nasprotja med Nemci in Slovenci dosegla vrelišče. Protestne demonstracije, razbijanje šip na nemških lokalih, snemanje nemških napisov in druge akcije so združili Slovence. Krapež je bil z drugimi demonstranti na zatožni klopi, češ, da je pomagal nositi lestev, s pomočjo katere so snemali nemške napise s pročelij ljubljanskih stavb. Med razpravo na sodišču je od nekoga odkupil šop izvodov časopisa 'Slovenski narod' in jih razdelil soobtožencem. Predsednik Vedernjak se je razhudil: "Ali mislite, da smo v kavarni!" Ko je čas dozorel, je Fran Krapež leta 1921 odkupil še stavbo Kazine, v kateri je takrat še vedno živel nekakšen Dom avstrijskih oficirjev, in jo preuredil v gostinsko podjetje Zvezda s prostori za družabne dejavnosti, kavarno na vogalu in verandno restavracijo in, tako so pravili, najlepšim vrtom v Jugoslaviji. V njej si ob večerih težko našel prazen stol.

Sicer je vrenje ob razpadu Avstro-Ogrske monarhije odmevalo v vseh kavarnah. Če so v nekatere, tako kot v Zvezdo, zahajali 'liberalci', so bile druge, na primer Union, kavarne 'tabora klerikalcev'. Nekatere pa so ostajale nevtralne, na primer zabaviščna kavarna hotela Slon, Prešernova kavarna na Prešernovem trgu z bolj bohemskim značajem ali promenadna Emona, v katero so zahajale dame. Kavarne so bile navsezadnje namenjene tudi sprostitvi in kratkočasenju.

Pred in po prvi vojni so bili popularni t.i. 'Kaffetkranzchen' (dobesedno: kavin venček), nekakšna oblika 'žurfiksa', ko so se dame redno in ob istih urah zbirale v različnih slaščičarnah in kavarnah. Prihajale so enkrat na teden, navadno v skupinah po štiri do šest. Izbirale so le najboljše lokale. Sicer dobro znana in obiskana kavarna Evropa v bližini železniške postaje in sodišča je bila zanje takrat še premalo 'nobel', češ, tja zahajajo tudi športniki in 'narod', ki pride s kolodvora. Razen mirne, recimo 'intelektualne kavarne' Union nad osrednjim Prešernovim trgom, je bila njihova predvsem promenadna kavarna Emona s privlačno lokacijo ob promenadi proti Tivoliju in v zaledju Opere, ki je bila eliten lokal. Kasneje so začele zahajati v kavarno hotela

Slon ob glavni Pošti, v omenjeno Zvezdo blizu Filharmonije in slaščičarno 'Petriček'.

Pitje kave v prav določeni kavarni je torej pričalo o politični ali družbeni pripadnosti gostov. O tem, da so v kavarne redno zahajali stalni gostje, ki so se med seboj tudi dobro poznali, govori anekdota o poštni dopisnici, adresirani na slikarja Jakopiča in znano kavarno. Glasila se je takole:

"Dragi Jakopič! Po Ljubljani se je baje raznesla smešna vest, da sem bolan. Zdrav sem kot riba! - Tebe in vse omizje prisrčno pozdravlja Ivan Cankar." Pripisan je bil hudomušen naslov: *"V kavarni nepoznan gospod Rihard Jakopič, Ljubljana, Kavarna Union"*. / Vir: arhiv Grand Hotela Union.

Dopoldne so se gostje v kavarni krepčali z zajtrkom ali prebirali časopise. Okoli kosila je bilo zatišje, popoldne pa so se okoli pete ure kavarne začele spet polniti. Tretji val obiska je sledil po koncu večernih prireditev, okoli desete so jih zasedli obiskovalci, ki so prišli po živo glasbo ali igro biljarda. Kavarna Union, na primer, je običajno svoj obratovalni čas raztegnila precej preko policijske ure in je v tem veljala za največjega kršilca zakona v Ljubljani. Seveda se je to splačalo, saj je bil zaslužek neprimerno večji od denarne kazni za prekršek.

Duša

"Moja mama in oče sta se spoznala v kavarni Slon in sta se vzela kmalu po tistem, bojda zato, ker je mama bila edina ženska, ki je tri ure skupaj poslušala očetove pripovedi. V kavarni Slon so igrali glasbeniki in tudi plesalo se je. V spominu imam mamino prijateljico igralko, ki je znala z gromečim glasom zaklicati: "Prosimo, zaigrajte še enkrat Oblački na nebu, kam tako se vam mudi, in ti ptički kraljički ..." Pa so zaigrali, mi otroci in odrasli smo popevali z njimi. V kavarni je bilo tudi nekaj miz za prijateljice srca ... To se je vedelo." / Dušana, mentorica na UTŽO, o spominih na kavarno Slon.

Med obema vojnama je Ljubljana dobila še kavarno Nebotičnik, ki je zaslovela kot najmodernejša v Kraljevini Jugoslaviji in je svoj sloves ohranila še po drugi svetovni vojni.

Janko

"Z bodočo ženo sva se zmenila, da se srečava, kje drugje, kot pod stavbo z najslavnejšo kavarno in najlepšim razgledom v mestu. Dolgo sem čakal ob glavni ulici in zato prvič opazil epigraf arhitekta, očitno ponosen podpis, Fecit Vladimir Šubic – arhitekt. Čakal sem, pa nisem dočakal. Kasneje mi je povedala, da me je čakala na drugem koncu, v preveč privlačni pasaži Nebotičnika, polni trgovin - prvi tovrstni v Ljubljani." / Janko, novinar v pokoju.

Duša

"V kavarno Nebotičnik je vozilo tesno dvigalo, v njem je nepremično in ponosno stal dvigalni deček ali liftboy v livreji in je vsakokrat v tišini slovesno pritisnil na gumb za dvana-jsto nadstropje. Moj stari oče, francoski konzul v Ljubljani, ga je zmeraj bogato nagradil z obilno napitnino. To je bil del njegovega nastopanja v javnosti. Tako se mi danes zdi. Danes mi je nerodno, ko se tega spomnim, takrat pa mi ni

bilo. Najraje sem tam imela teraso, pa teleskop, ki je približal podobo Ljubljanskega gradu. V teleskop je bilo treba vreči kovanec ali dva." / Duša, mentorica na UTŽO, o spominih na Nebotičnik.

Ana "Ko sem prišla s Štajerske poučevat na eno izmed ljubljanskih osnovnih šol, sem bila le mlado dekle s podeželja. Sodelavke, profesorice na tej šoli, so me povabile na srečanje ob kavici v Kavarno Evropa. Ob določeni uri so bile zmenjene pred vhodom. Vse so bile zelo lepo urejene in so nosile bombažne kvačkane rokavice. Le jaz jih nisem imela. Sedela sem ob strani, strmela v elegantno kavarno in poslušala modro govorjenje starejših kolegic. Sodelavka mi je ob naslednjem srečanju podarila par kvačkanih rokavic kremaste barve. Še danes jih hranim." Ana, nekdanja učiteljica o davnem letu 1962.

Tadej "Moj oče je bil navdušen filatelista. Spominjam se, da sem kot otrok veliko nedeljskih dopoldnevov preživel v Kavarni hotela Union ter si z očetom ogledoval zbirke, prodajo in znamenjavo znamk. Ne jaz ne oče pa nisva nikoli ničesar popila." / Tadej, agronom.

Duša "Z mamo sva se skoraj sleherni dan podali v to ali ono kavarno. Najpogosteje v Union, ki je bil takrat stičišče za 'socialistične boeme'. Tu so se srečevali prijatelji in umetniki, tisti, ki so vedeli, da nikdar ne bodo imeli priložnosti izraziti svoje darove, saj se niso umestili med povojne maloštevilne 'režimske umetnike'. Tako so bili osvobojeni tekmovalnosti in so uživali v družbi drug drugega. V kavarni so imeli krasne barvne revije, oblečene v platnene trde ovitke rjavo rdeče barve z zlatimi medeninastimi vogali. Revije so bile zvečine nemške. Najraje sem kot majhna deklica obračala liste Bunte Deutsche Illustrierte- to so bile tudi moje prve nemške besede. V reviji pa sta bila prikazana Farah Diba, perzijska kraljica, in šah Reza Pahlavi. Ime me je spominjalo na 'pohlevni ...' V kavarni so postregli kavo s stepeno smetano, pa hrenovke s toplimi belimi žemljami- te sem imela najraje, pa holandski krof, nekakšno penasto kremo kavno rjavkaste barve, postreženo v steklenem kozarcu na peclju. Nekoč sva z mamo še zmeraj sedeli v kavarni, pa se je ura bližala polnoči in je prišla policija in je mamo oglobila, ker so otroci morali biti v postelji. Za to je poskrbela država. Z mamo velikokrat nisva imeli denarja, pa sva obe naročili le Radensko, mineralno vodo. Da sva le bili v družbi! Nekaj v zeleno usnje oblečenih stolov, oblikovanih v maniri Alvar Aalto, se je kasneje znašlo v našem domu. Odkupili smo jih." / Duša, profesorica francoščine, UTŽO se spominja kavarn po drugi svetovni vojni.

Ratka "Stanovali smo v Meksiki, znameniti stavbi arhitekta Šubica. Z očetom in mamo smo vsako nedeljo dopoldne praznično oblečeni odšli na sprehod do Kavarne Slon. Tu sem dobila kozarec malinovca, oče in mama pa skodelico kave." / Ratka, danes živi za Bežigradom.

Pogosto so bili med večernimi gosti kavarn v bližini Slov-

enske filharmonije, ljubljanske Drame ali Opere umetniki, ki so ravno zaključili z večerno predstavo. Po drugi svetovni vojni je Opera doživela svoj največji vzpon tako v umetniškem smislu kot obisku vse številčnejše publike. Operni pevci so bili pravi zvezdniki, navdušeni gledalci so se po predstavi drenjali pri službenem izhodu in prosili za avtograme. Nekatere med njimi so nato vzeli s seboj v bližnjo Operno klet ali v Opera bar.

Marjana

“Pred daljšimi predstavami smo, takrat pubertetniki, pogosto spili kavo v Opera baru, da smo lažje zdržali do poznih ur, saj so si navdušeni pevci za nas oboževalce pogosto vzeli čas tudi še po predstavi. K temu smo jih spodbudili tudi s cvetjem, ki smo ga ob koncu predstave metali na oder. Pogosto vrtnice, narabutane na nekdanjih vrtovih Nunskega vrta.” / Marjana, nekdanja ekonomistka, ki še danes ne zamudi nobene operne predstave.

V 70. in 80. letih 20. stoletja je bil legendaren tudi lokal Šumi, ki je stal ob Slovenski cesti in je bil tudi zaradi odlične lokacije nasproti Slovenskega narodnega gledališča Drama zbirališče svobodomiselnih umetnikov in kulturnikov – stalna družba si je pravila kar ‘pleme Šumi’.

Drugi spet so lokal in goste imenovali ‘Filozofska šola Šumi’, tako drugačna od ‘Filozofske šole Platana’. V prvi so se zbirali in srebali kavo ali pili vino misleci, pesniki, disidenti, v drugi pa ‘televizijci’, umetniki, prevladovali pa so materialno naravnani in skrbno oblečeni arhitekti, obrtniki, predhodniki današnjih podjetnikov. O Šumiju in njegovih stalnih gostih je nedavno nastal tudi film.

Tudi danes v našem mestu ob besedi druženje ne moremo mimo besede ‘kava’. Lea je bila redna obiskovalka kavarne Platana že v letih študija in ve povedati, da si tam vedno srečal kak znan obraz s televizije ali odrskih desk.

Lijana

“Dolge ure sem študijsko predsedala v NUK-u, odmore pa preživljala v Platani. Vedno sem sedela znotraj ob oknu. Všeč mi je bilo, ker je bila v središču mesta. Še danes, če rečeš, da si v centru, to zame pomeni, da si v Platani. Tu se je vedno kaj dogajalo!” / Lijana, študentka UTŽO, o spominih na študijske dni.

Kakšno kavo pijemo Ljubljancani danes? Po opravljeni manjši anketi ugotavljamo, da so za nas, poleg urejenosti lokala, pomembne tudi lepe skodelice in dobra postrežba. Skoraj nikoli ne odklonimo slabo pripravljene kave, saj zaupamo avtoriteti osebja. Največkrat naročimo kavo z mlekom. Povprečno jo pijemo dvakrat dnevno, zjutraj in po kosilu.

Kljub poplavi virtualnih priložnosti za poznanstva, ostaja živo druženje ob kavi nepogrešljivo preživljanje prostega časa.

Meta

“Na Facebook mi je poslal povabilo za prijateljstvo. Ker ga nisem poznala, se tudi odzvala nisem. Naslednji dan sem ga nepričakovano srečala na mostu, ko je slonel na ograji in

*opazoval Ljubljano. Spoznala sem ga po fotografiji. Zapletla
sva se v pogovor, ki se je končal v najbližji kavarni, na najdaljši
kavi, ki pravzaprav traja še danes.” / Meta, mentorica na
UTŽO, o naključjih.*

Najlepša srečanja so spontana. Kadar Leja, pa tudi kdo drug, na ulici sreča znanca, pogosto uporabi stavek “A greva na kavo?”, saj je ta črni, osvežujoči, napitek bolje piti v dobri družbi, po možnosti v prijetni kavarni. Kot menda pravi star arabski pregovor: Kot jo je umetnost pripraviti, tako bi jo tudi zaužiti morali kot umetnino.

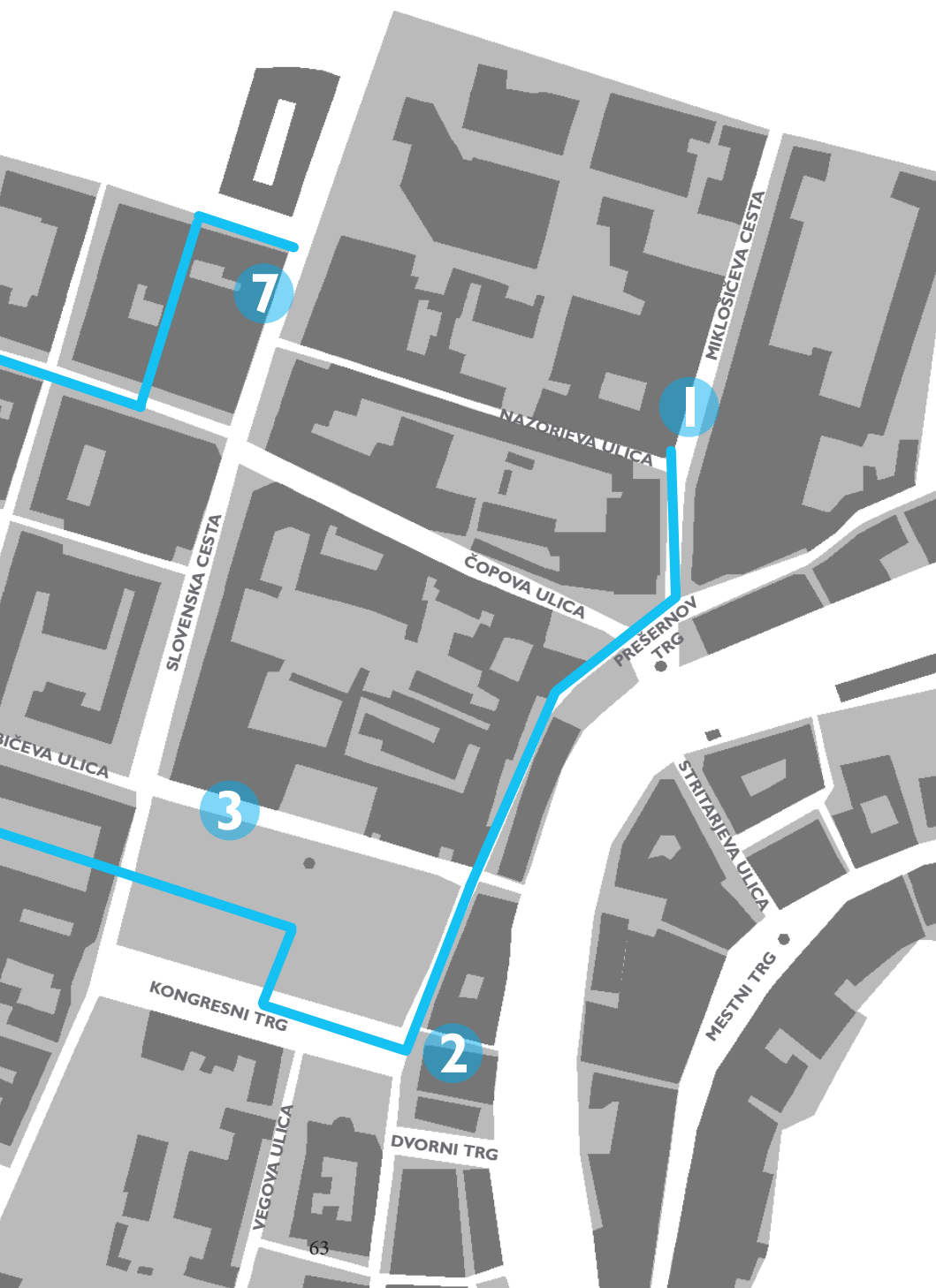
Spoznamo sedaj zaledje kavarn, se pravi nekatere naše kulturne ustanove. Skoraj vse so nastale, ko se je 19. stoletje počasi prevesilo v 20., takrat, ko so tudi kavarne doživljale svoj razcvet. Naj gre za takrat največji in najsodobnejši ljubljanski hotel ali še danes našo največjo kulturno ustanovo, v vseh se je kalila naša kultura in se bo, upamo, tudi še dolgo v prihodnost.

Srečevanja - med kulturo in prijatelji

- 1 **Hotel Union**
- 2 **Slovenska filharmonija**
- 3 **Kazina**
- 4 **Nemško gledališče, Drama**
- 5 **Cankarjev dom**
- 6 **Opera**
- 7 **Nebotičnik**

| Hotel Union

1903 – 1905
Josip Vancaš

Miklošičeva 1

Prvi hotel v Ljubljani, zgrajen po tedaj najsodobnejših funkcionalnih, tehničnih in sanitarnih standardih. Arhitekt se je pri zasnovi naslonil na tipološke predloge dunajskega arhitekta Otta Wagnerja. V šoli slednjega so na prelomu stoletja za nov tip stavbe – hotel – zapisali, da mora imeti velik salon za prireditve, ki prek terase komunicira z vrtom, in jedilnice, ki se s steklenimi in velikimi vrati odpirajo v salon, v katerem ne sme manjkati klavir itd. Čeprav prvotna velikopotezna ideja o zazidavi celotnega stavbnega bloka od Nazorjeve ulice do Miklošičevega parka ni bila uresničena, je stavba ob izgradnji postala največja v mestu. V dolžino je merila sto metrov. Na dvorišču je v osi glavnega vhoda dvorana (15 x 33,4m, višina 11m) z jekleno streho, nekoč največja na Balkanu. Fasada, oblikovana v historičnem slogu, je okrašena po secesijskih načelih. V vsakem nadstropju je drug rastlinski motiv. Nekoč celostno zasnovana secesijska stavba je v notranjosti izgubila precej svojega prvotnega videza. Tako so, na primer, jedkana stekla s cvetličnimi motivi, ki so nekoč gledala proti ulici, danes le še delno ohranjena v notranjosti zgornjih nadstropij.

Do leta 1958 je bila Unionska dvorana središče mestnega

družabnega življenja in prostor za prirejanje elitnih plesov, od leta 1935 pa so po preureditvi v njej odprli Kino Union, kraj prvih zmenkov številnih Ljubljancev. Nekatere današnje elitne državne prireditve ne potekajo več v Narodni galeriji, marveč so se znova preselile v prostore Hotela Union. Odločitev, da bo tako, je morda povsem praktične narave, lahko pa sledi temu, kar je ostalo v kolektivnem spominu. Kdo ve!

Prav tako je 'dunajska' Kavarna Union, v kateri so se zbirali umetniki in drugi intelektualci, slovela po koncertih. Znani so bili t.i. 'zajtrkovalni' koncerti, ki so se začeli že ob deseti uri zjutraj. V kavarni so imeli širok nabor tujih časopisov, natakariji pa so morali gostom streči v njihovem jeziku! Poleg glavne kavarne je bila še 'literarna soba' ali čitalnica, namenjena prebiranju časopisov, in 'soba za igralce' šaha (redno so prirejali tudi simultanke) in biljarda oziroma kvartopirska soba (priljubljeni sta bili igri durak in tarok). Ker se v čitalnici ni smelo kaditi, so vanjo zahajali tudi bolehnini in vsi, ki niso prenašali cigaretnega dima. Skozi kavarno je vel duh takrat svetovljanskega Dunaja.

Matjaž

"V Union smo pred šitidesetimi leti radi zahajali. Najpogosteje v kavarno, kasneje tudi v Rožce, nekakšen vmesen prostor med restavracijami, ali pa v Unionsko klet. Slednja je slovela po vampih z obilico ribanega sira in svežo zemljo ter verjetno še po čem. Tja smo šli na 'Gabel frušteck', nekakšno malico, kadar smo noč 'prekrokali' kot kakšni črni krokariji, brez spanja." / Matjaž, umetnik.

2 Kazina

1836 - 1838
neznan arhitekt

Kongresni trg 1

Ime Kazina pomeni stavbo za družabne sestanke in zabavo. Neoklasično palačo je zgradilo istoimensko društvo za namene prirejanja elitnih plesov in drugih družabnih prireditev. Tem namenom je služila zlasti bogato členjena dvorana v prvem nadstropju. Glavni poudarek relativno gladke fasade, členjene z jonskimi pilastri, je velik balkon nad vhodom, ki ga podpirajo dorski stebri. Polkrožna okna pritličja so značilna za 'rundbogenstil', povzet iz renesančnih oblik. V Kazino sta rada zahajala tudi pesnik France Prešeren, ki jo omenja v kar nekaj svojih pesmih, in njegova neuslišana ljubezen, Primičeva Julija.

Ob koncu 19. stoletja je Kazina veljala za središče nemštva. Šele novi lastnik Fran Krapež, narodno zavedni restavrator in kavarnar, je nad vhod namestil slovenski napis. V času med obema vojnama je bila v stavbi njegova kavarna Zvezda, restavracija z vrtom in prostori za druge družabne dejavnosti. Med vojno so se v prostore vselili okupatorji in v njih uredili vojaško poveljstvo, zato je klubsko življenje povsem zamrlo. Po vojni je v tej veliki dvorani, okrašeni s freskami, nekaj časa zaradi stiske s prostorom gostoval tudi balet. Janez Mejač se spominja:

Janez

“Ko v svoj spomin lovim utrinke minulosti, ne morem mimo - vsaj zame - pomembnega podviga, ko mi je kot takratnemu direktorju baleta uspelo pridobiti novo baletno dvorano v Kazini. V Kazini so bili odlični pogoji za delo, velika dvorana s stropom, polnim čudovitih fresk. Stari lestenci so obkrožali rdečo zvezdo na stropu, saj so bile tukaj po osvoboditvi seje parlamenta Socialistične republike Slovenije.” / Janez Mejač, baletni solist in nekdanji direktor baleta v SNG Opera in balet Ljubljana.

Danes v stavbi bivajo mnogi najemniki iz sveta kulture, med njimi Plesna šola Kazina in Akademsko folklorna skupina France Marolt. Na drugem vogalu parka pa imamo danes novo kavarno Zvezda, ki slovi po svojem sladoledu.

O Kongresnem

trgu

Kazina, Slovenska filharmonija in stavba Univerze vse stojijo ob Kongresnem trgu s parkom Zvezda. Kongresni trg se razprostira na mestu nekoč nepozidanega območja pred vrati v takrat utrjeno mesto. Na mestu današnjega parka Zvezda pa je bil do leta 1817 kompleks kapucinskega samostana. Kongresni trg je poimenovan po kongresu Svete alianse, ki je bil v Ljubljani leta 1821. Mesto so takrat hkrati obiskali avstrijski cesar, ruski car in neapeljski kralj. Ob tej priložnosti je ime mesta prvič spoznala vsa Evropa. Pred napovedanim kongresom so opustili samostan podrli, očistili prostor in leta 1824 posadili drevesa, ki v obliki osmerokrake zvezde zaznamujejo poti. Ljubljana je s tem dobila Zvezdo - svoj prvi javni park znotraj mesta.

Pod današnjimi platanami parka Zvezda je nedaleč od stavbe filharmonije priljubljen lokal, za katerega pravijo, da se mimo, če sediš v njem dovolj dolgo, sprehodi vsa Ljubljana.

Lučka

“V Platanu na Kongresnem trgu smo povabili francoske ‘buržuje’ in jim pokazali, da imamo tudi mi - o sveta nebesa! - uvožene John Players cigarete v elegantnem črnem ovoju. Morda je to res bila posebnost v času ‘depozita’, ko smo morali za prestop državne meje plačati nekakšno mitnino, ker je v državi primanjkovalo deviz in smo naprave bele tehnike lahko kupovali le za devize, iz istega razloga.” / Lučka, UTŽO.

3 Slovenska filharmonija

1892

Adolf Wagner

1937

Jože Plečnik

Kongresni trg 10

Na atiki stavbe je pod medaljonom z liro letnica 1701, ki zaznamuje ustanovitev Academie Philharmonicorum Labacensis, predhodnice današnje Slovenske filharmonije, ta pa je izšla iz Akademie Operosorum ali Akademije delavnih, nekakšnega združenja mislečih razumnikov, ki so želeli opraviti pomembne reči za skupnost. Akademija filharmonikov je bila sprva le zaprtega tipa. Meščanom Ljubljane so se predstavili z vsakoletnimi junijskimi regatami po reki Ljubljanici. Ob mraku so na ladjice, na katerih so filharmonični akademiki priredili slovesnost z najizbranejšo glasbo, ob splošnem odobravanju zvalili vse mesto. Slovenska filharmonija pa je bila ustanovljena šele leta 1908. Za kapelnika so angažirali mladega češkega dirigenta Vaclava Tálícha. Orkester je nastopal na zabavnih prireditvah in raznih slavnostih ter ob 'pognjenih mizah' v restavraciji Union.

Na mestu današnje Filharmonije je od 1765 pa do požara 1887 stalo najprej Deželno gledališče, prva ljubljanska gledališka stavba. Pred tem so predstave uprizarjali v Rotovžu. Zgrajena je bila zato, da bi mesto lahko z gledališko predstavo počastilo obisk Jožefa II. Gledališče je imelo dve nadstropji lož in parter za 850 ljudi. To je več kot ima kapacitet današnja

operna hiša, pri čemer je Ljubljana v tistem času štela le osem tisoč prebivalcev.

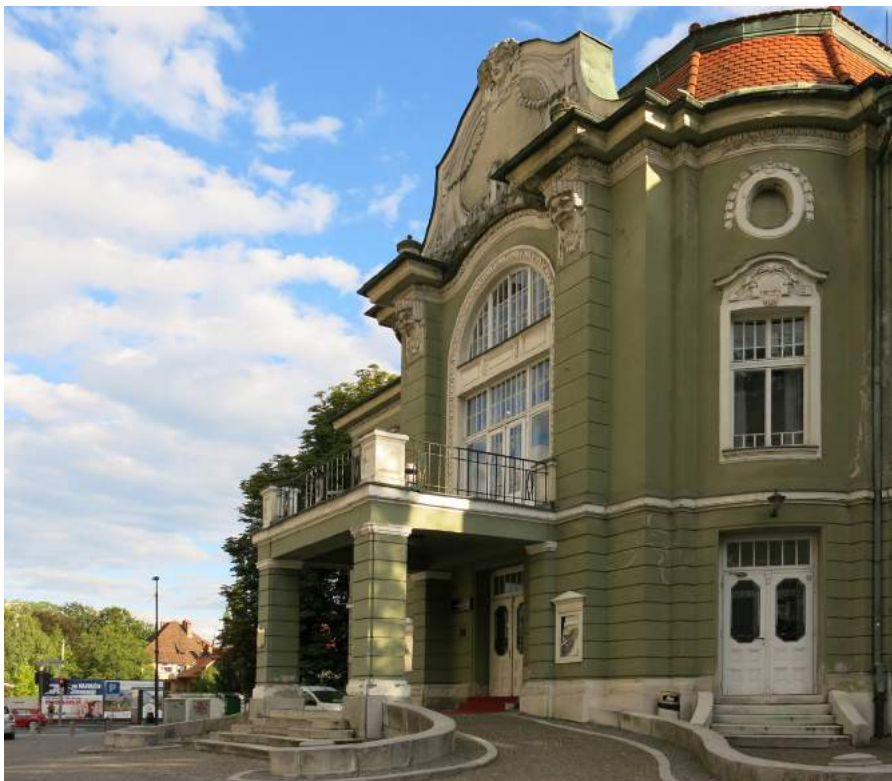
Današnja stavbo je zgradila Kranjska stavbinska družba za takrat še nemško usmerjeno Filharmonično društvo. Neorenesančna stavba ima zaobljene vogale, značilne za gledališke stavbe. Od leta 1927 je v stavbi deloval tudi Kino Matica.

Pred drugo vojno so po zamisli Jožeta Plečnika stavbi na zadnji strani dodali prizidek, ki oblikuje novo fasado proti reki. Valovita fasada z vazami išče odnos z vodo, hkrati pa se navezuje na baročne oblike Uršulinske cerkve svete Trojice na drugi strani trga. Zasteklitev Plečnikovega stebrišča v pritličju je leta 2001 izvedel Biro 71.

Katarina

“Ne vem, zakaj na koncerte v Filharmonijo ženske niso imele navado hoditi same. Pomembno je bilo, da so jih videli v moški družbi. Ko sem, uporna, trdila, da mi mož ni potreben, so me vprašali: “Kako boš pa šla na koncert?” Z novimi generacijami se je marsikaj spremenilo, mislim.” / Katarina, UTŽO.

4 Nemško gledališče, Drama

1909 - 1911
Aleksander Graf

Erjavčeva 1

Poslopje je zgradila Kranjska hranilnica. Med prvo svetovno vojno so v njem predvajali filme, leta 1919 pa se je vanj naselilo gledališče. Načrt za stavbo je prirejen po že zgrajenem gledališču v Usti na Češkem iz leta 1909.

V osi stavbe so nanizani oder, dvorana, prvotno namenjena za 647 gledalcev, ki je imela tudi cesarsko ložo, in predverje z balkonskim nadstreškom. Razgiban volumen stavbe je kombinacija oglatih in zaokroženih oblik. Pročelje krasí secesijsko okrasje. V predverju so kipi slovenskih dramatikov in igralcev. V letih 1964-67 so stavbi po načrtih arhitekta Dušana Medveda dodali prizidek z zaodrjem, malim odrom in upravo. Žal je novo krilo stavbe porušilo celoto, ki jo je gledališče prej tvorilo z Nemško hišo v njegovem ozadju.

Duša

“V gledališče se je nekoč, še ne tako davno, hodilo v črnih ali temnejših oblačilih, morda celo globoko izrezanih oblekah. Čevlje smo prinesli s seboj, zavite v časopisni papir, da smo jih lahko obuli tik pred predstavo. Med odmorom je bilo pomembno oditi na pijačo v foyer, ki smo ga nemalokrat imenovali kar fonetično 'fojer'. Tam so bili že kozarci, naliti s šampanjcem, in lahko smo kupili bombone v papirnatih vrečkah. Spominjam se, da so bile 'prodajalke' bonbonov starejše gospe, ali vsaj

zdelo se mi je tako, ker sem bila takrat majhna punčka.

Velik škandal je povzročila premiera Cankarjevega Pohujšanja v dolini Šentflorjanski, saj so igralci stali na odru v dolgih spodnjicah. Predsednik Akademije znanosti in umetnosti je zelo protestiral, a ne vem, če je zaleglo.” / Duša, UTŽO.

V danes žal porušeni stavbi ob Slovenski cesti prav nasproti drame je od leta 1876 delovala najprej obrtniška izdelava bonbonov in sladic Jožefine Schumi, nato tovarna trdih in desertnih bonbonov Dragutina Hribarja, v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja pa lokal Šumi. Zaradi neposredne bližine fakultet, kulturnih ustanov in uredništev revij so vanj zahajali danes najbolj priznani slovenski glasbeniki, novinarji, gledališki igralci. Približno 250 stalnih gostov je razpravljalo o umetnosti, politiki, škandalih. Na mestu, kjer je zaenkrat še gradbena jama, naj bi nekoč po načrtih arhitekta Borisa Podrecce stala stavba s poslovnim, zabavišnim in stanovanjskim programom.

Lučka

“V lokal Šumi smo radi vabili svoje pariške in druge prijatelje, pa tudi tiste, ki so bili gosti bližnjega Francoskega kulturnega centra pod arkadami v sklopu poslopij Uršulink. Spominjam se, da sem bila tam s francosko feministko, danes profesorico na eni pariških univerz, pa z režiserjem Claudom Chabrolom, ki je takrat z ženo potoval po Jugoslaviji.” / Lučka, UTŽO.

5 Cankarjev dom

1982 - 1983
Edvard Ravnikar

Prešernova 10

Naša največja kulturna ustanova je del kompleksa Trga republike (nekoč revolucije), zgrajenega v obdobju od 1961 do 1974, ki je največja avtorska zasnova v mestnem središču. Nastal je na mestu nekdanjih vrtov uršulinskega samostana, ki so se morali umakniti temu novemu središču republike.

Atraktiven prostor je poln presenetljivih pogledov in vabi k odkrivanju svojih ploščadi, trgov, atrijev in pasaž. Zasnova celotnega trga izhaja iz trikotne mreže, ki se izraža tako v najmanjših detajlih, na primer trikotni obliki luči kot tudi v obliki obeh vertikalnih poudarkov – trikotnih pisarniških stolpov. Njuno drzno konzolno konstrukcijo je zasnoval statik Ervin Prelog. Fasade objektov delujejo kot oblečene v tanke kamnite plošče pohorskega tonalita, na fasadi Cankarjevega doma pa belega marmorja. Na slednjem je ideja o tekstilni prevleki še poudarjena z zasnovo baldahina nad vhodom. Podobno kot njegov učitelj Plečnik je tudi Ravnikar uporabil dele poprej odstranjenih stavb. Za ograjo stopnišča v podzemno pasažo je tako uporabil nekdanjo ograjo nunskega vrta.

Cankarjev dom je največja slovenska kulturna ustanova. Obsega več dvoran, poimenovanih po umetnikih iz različnih obdobj (največja Gallusova, Linhartova, Kosovelova, okrogla Štihova in

mala dvorana Duše Počkajeve). Vsako leto se tu zvrsti okoli dva tisoč prireditev, ki se jih udeleži več kot petsto tisoč obiskovalcev, a vendar občutno manj, kot se zvrsti obiskovalcev BTC - Cityja, trgovskih centrov, športnih in kino dvoran na robu Ljubljane. Teh zna biti več kot dvajset milijonov letno!

Orgle v Gallusovi dvorani so delo berlinske delavnice Karla Schukeja in prve velike orgle v koncertni dvorani, največja glasbeno-instrumentalna naložba v slovenski zgodovini.

Južno stran trga zapira trgovska hiša Maximarket, ki je prva veleblagovnica v Ljubljani in prva stavba s podzemno pasažo.

Ivica *“Kadar sva prišla na koncert v “Cankarja”, sem moža vedno poslala parkirat v podzemno garažo. Vedela sem, da se bo zavleklo in da lahko v miru pregledam vsaj pritličje Maxija.” / Ivica, študentka UTŽO.*

Ivica *“Prve štiri dni po odprtju jo je menda obiskalo 83.000 ljudi, skoraj polovica Ljubljane. Tudi predsednik nekdanje skupne države Josip Broz Tito. Ob odprtju so mu dejali, naj si kaj zaželi iz te trgovine, in v strahu čakali na njegovo izbiro. Zaželel si je navaden brivski čopič - in imeli so ga! V pritličju tako pomembnega objekta ni smela manjkati kavarna, znana po znameniti orehovi rezini.” / Ivica, študentka UTŽO.*

6 Deželno gledališče, Opera

1890 - 1892

**Vladimir Hrasky
Anton Hruby**

2005 - 2011

**Jurij Kobe in
Marjan Zupanc**

Župančičeva 1

Prva italijanska opera se je v Ljubljani pela na Auerspergovem vrtu (Knežji dvorec na mestu današnjega NUK-a) že leta 1660, kar je deset let pred prvo pariško operno predstavo. Šele v začetku 18. stoletja gledališke in operne predstave postanejo dostopne širšemu krogu meščanov.

Današnja stavba Opere je bila sprva zgrajena kot Deželno gledališče, ki se je leta 1919 preselilo v današnjo Dramo. Neorenesančna stavba ima pročelje bogato okrašeno z jonskimi stebri, štirje medaljoni pa so simbol za ep, tragedijo, opero in opereto. Skupino na atiki, delo domačega umetnika Alojzija Gangla, sestavljajo Genij na sredini, levo alegorija Drame in desno Opere. Genij s plamenico v roki lahko predstavlja umetnost, ki naj bi razsvetljevala slovensko deželo. V času prve svetovne vojne je v stavbi deloval Kino Central. V času druge svetovne vojne pa je kljub zapovedanemu kulturnemu molku Opera delovala in s tem ljudem omogočila, da so z njeno pomočjo lahko za kratek čas pozabili na težke razmere, v katerih so živeli. Vendar je bil takrat poudarek na italijanskem, konec vojne pa na nemškem repertoarju.

Prenova stavbe je od leta 2005 kar šest let polnila debate ob kavi, saj se je nov sodoben prizidek, ki je spremenil v oči

meščanov zasidrano podobo stavbe, dotaknil prav vseh. Zaradi spremenjenih funkcionalnih potreb, prostorske stiske in nasploh dotrajanosti so leta 2011 odprli prenovljeno stavbo, ki je na zadnji strani dobila sodoben prizidek s prostori za vaje, v kletni etaži pa večji vhodni foyer z vstopnima atrijema. Čez dan izstopajoči novi črn volumen prizidka, se zvečer, ko opera zaživi, zlije s temo noči in pozornost obiskovalcev preda nazaj stari neobaročni stavbi. Povečana sta bila odrski prostor in prostor za orkester, z združitvijo lož pa se je izboljšala akustika dvorane. Baletniki se takole spominjajo premajhne baletne dvorane:

Janez *“Ko sem postal solist, sem še posebej občutil resnično majhnost baletne dvorane, še zlasti pri vajah za ples v dvoje - ‘pas de deux’, pri dvigih partneric sem moral zelo paziti, kje stojim, saj je bil strop za visoke dvige prenizek, razen na sredini dvorane, a nekako smo premagovali tudi to oviro in se na njen račun znali pošaliti, da bi partnerice, ko jih dvignem, lahko tudi prepleskale strop.”* / Janez Mejač, nekdanji baletni solist.

Mateja *“Naša stara baletna dvorana je bila kot malo večji hodnik, približno 15x5 so bile njene mere in prav neverjetno je, da smo v tem ‘hodniku’ naštudirali velike balette od Labodjega jezera do Giselle. Ta neugledna dvorana je po premierah služila tudi kot nekakšen banketni prostor. V zadnji pavzi so seveda morali pripraviti mize in hrano, tako da smo odhajali na oder že prepojeni z različnimi vonjavami salam, sirov in solat. Druženje se je zavleklo pozno v noč in včasih v zgodnje jutranje ure. Vratar nas je najbolj razgrete ‘žurerje’ velikokrat podil iz hiše. Naslednje jutro seveda ni bilo nobenega izgovora, kondicijski trening je bil pač obvezen, naša dvorana je bila za silo pospravljena, a je še na veliko smrdela po cigaretah in politem vinu, da so se nam včasih copati lepili na pod.”* / Mateja Rebolj, nekdanja baletna solistka.

Pa vendar ...

Goran *“O operi pred njeno dolgoletno prenovi bi lahko rekel, da se je umetnost čutila tudi na njenih plesnivih stenah, razmajanih vratih, prenapolnjenih garderobah, premajhnem odru, zakajenem internem bifeju, kjer se je marsikatera debata zavlekla pozno v noč.”* / Goran Tatar, baletni plesalec.

Zaradi prizidka, pa je morala pasti mogočna rdečelistna bukev, ki je 120 let rasla skupaj z generacijami umetnikov – ti se je še vedno spominjajo z nostalgijo:

Janez *“Ko se danes oziram čez ramo šestih desetletij, se mi kondicijske vaje, ki so nam bile včasih - resnici na ljubo - precej dolgočasne in kar malo odveč, zdijo neobhodno potrebne. Začnejo se z vajami za desno nogo, potem se obrneš na drugo stran in še isto vajo ponoviš z drugo nogo, z roko se držiš droga. Sprva sem bil pozoren na držo telesa, z leti pa sem pogled ‘razširil’ na tisto skrivnostno lepo, mogočno rdečo bukev, ki je rastla pred Opero. Seveda sem jo lahko občudoval le takrat, ko sem stal ob drogu in delal vaje z levo nogo.”* / Janez Mejač, nekdanji baletni solist.

Lepo prenovljena stavba torej čaka še na nekaj izgubljene

čarovnije, ki jo je treba na novo ustvariti.

Ksenija

“S člani orkestra smo se družili edino po predstavah v našem starem internem bifeju, ki je imel neko posebno malo boemsko atmosfero, čeprav je bil star in zanemarjen. Sedaj, v naši novi obnovljeni Operni hiši, je interni bife sterilen, brez vzdušja in v glavnem prazen. Imamo pa zdaj lepe, nove garderobe s tuši in dva baletna studia, čeprav je največjega na vrhu hiše, namenjenega baletu, dobil orkester. Kot članica sindikata sem vsaj dosegla, da so na tla vseeno položili baletni pod, za vsak slučaj. Tudi zaodrje je sedaj narejeno profesionalno. Ni več ozkih hodnikov in kamnitih tal, na katerih se je bilo včasih zelo težko ogreti pred vstopom na oder. Tako očitno vedno, ko nekaj pridobiš, tudi nekaj izgubiš.” / Ksenija Kovač, baletna plesalka.

Goran

“Tu nastopijo ljudje, umetniki, katerih je v današnji operi veliko več od vsepovsod, kot jih je bilo nekoč in s tem mislim, da se je 'vzhodnemu bloku' priključil 'zahodni' in predvsem ljudje iz vseh koncev sveta. To je 'melting pot', ki današnjo kompanijo dela čarobno.” / Goran Tatar, baletni plesalec.

In kot sklene Vojko Vidmar:

Vojko

“Tam v najbolj skritem kotičku hiše, v kleti ali kotlovnici ali v nekem pododrju globoko pod zemljo, nekaj prahu, ki se tam nabira že stoletje in se mu je uspelo izogniti metlam vseh časov, na svoj način priča o izjemnosti te hiše ...” / Vojko Vidmar, nekdanji baletni solist.

7 Nebotičnik

1930 – 1933
Vladimir Šubic

Štefanova 1

Nebotičnik – še vedno edini v mestu, saj se vse druge visoke stavbe imenujejo stolpnice, centri ali palače.

Gradnjo poslovno stanovanjskega objekta je svojemu arhitektu naročil Pokojninski sklad. V 18 m globoke temelje so mu vzdali pesnitev Otona Župančiča: “Da naše zrno bo imelo leho in nam bo letina pod varno streho”. Nebotičnik je bil ob izgradnji s svojimi 70,35 m deveta najvišja stavba v Evropi in prva skeletna stolpnica na Balkanu ter je za Ljubljano pomenil nov stavbni tip. Statik Dimnik svetuje, da naj se stavba sezida v armiranobetonskem namesto jeklenem skeletu, ki je bil v tem času razširjen v ZDA in bi morali zanj uvoziti material in znanje. Nebotičnik tudi še ni, tako kot so ameriške stolpnice iz istega obdobja, samostojno stoječa, temveč je kompromisno postala le vogalni poudarek klasičnega zazidalnega kareja.

Pomen stavbe simbolno označuje štirimetrski kip v prihodnost zazrte ženske figure Genije kiparja Lojzeta Dolinarja, postavljen na stiku s sosednjo stavbo. O ponosu arhitekta na dosežek pa priča plošča na fasadi, v katero je vgravirano njegovo ime, s čimer je Nebotičnik ena redkih ‘podpisanih’ arhitektur.

Oblasti so šele na Plečnikov predlog dovolile preseči predpisano višino petih nadstropij, arhitekt Šubic pa je bil nato pred težko nalogo, kako oblikovati visoki vrh stavbe. Zgled v bližini je lahko iskal le pri cerkvenih zvonikih! Odločil se je k nalogi povabiti tri študente arhitekture. B. Stupica je oblikoval kavarniško etažo, I. Medved funkcionalistično kocko iz jekla in stekla ter M. Mušič klasični tempietto v Plečnikovi maniri.

V pritličju so bile trgovine, od 1. do 6. nadstropja poslovni prostori, od 6. do 9. stanovanja, od 10. do 13. gostinski del. Pri izgradnji visoke stavbe so morale biti uporabljene številne tehnične novosti, na primer hitra dvigala, pa tudi klimatske naprave in centralni ogrevalni sistem na kurilno olje, novost pa je bila tudi javna pasaža s trgovskimi lokali.

Na vrhu je priljubljena kavarna z razgledno teraso. O tej terasi in njenem razgledu, ki je *“bliže sonca in modrega neba”* (iz popevke ‘Na vrhu Nebotičnika’, 1969, Bele Vrane), pa so pisali in peli pesmi. Dne 25.1.1938 je bilo po vsej Evropi opaziti polarni sij. Nebo nad Ljubljano je takrat močno zažarelo in ljudje so klicali gasilce, češ da gori. Da gre za naraven pojav in ne katastrofo, je bilo namreč, zaradi goste ljubljanske megle, mogoče videti le iz kavarne Nebotičnika.

- Bentley, I. in drugi** (1983): Jože Plečnik /1872-1957/ Architecture and the City. Oxford: Urban Design, Oxford Polytechnic.
- Camus, A.** (1972): La peste. Paris: Gallimard.
- Dežman, J.** (2005): Podobe družabnosti, Ljubljana: Muzej novejših zgodovine Slovenije.
- Findeisen, D.** (2010): Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani, stvaritev meščanov in vez med njimi. Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.
- Harvey, D.** (2008): The Right to the City. New left review 53, sept./okt. 2008, str. 23-40.
- Hrausky, A. Koželj, J. Prelovšek, D.** (1996): Plečnikova Ljubljana, Vodnik po arhitekturi, Ljubljana: Dessa.
- Hrausky, A. Koželj J.** (2002). Arhitekturni vodnik po Ljubljani, Ljubljana: Rokus.
- Ivan, S.** (2001): Mojster nebeške lepote, Celje: Mohorjeva družba.
- Ivanšek, F.** (1988): Enodružinska hiša. Od prostostoječe hiše k nizki zgoščeni zazidavi, Ljubljana: Projektivno podjetje Ambient.
- Jerman, K.** (2003): Promenada v Ljubljani, Ljubljana: Viharnik
- Jezernik, B.** (1999): Kava. Ljubljana: Rokus.
- Kladnik, D.** (2010): Ljubljana z nostalgijo, Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Krstić, B.** (2010): Spomenička baština svjedočanstvo i budućnost prošlosti, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Lah, I.** (1935): »Zvezda«. Kronika slovenskih mest, str. 52-56.
- Ovsec, D.** (1979): Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne, Ljubljana: Društvo arhitektov Ljubljane.
- Ovsec, D. J.** (1997): Kulturna zgodovina mesta. Raziskovalna naloga, Ljubljana.
- Primožič, J.** (2012): Opera. Ljubljana med nostalgijo in sanjami. Revija za domoznanske vsebine, oktober 2012, str. 41.

Spletni arhitekturni vodnik, Zavod Trajekt.
Dostopen na www.arhitekturni-vodnik.org

Odlomki iz intervjujev in zapisov študentov UTŽO in prebivalcev mesta Ljubljane.